

К. Мирахмедов, Б. Каримов, И. Нуруллаев

СҮРӨТ ӨНӨРҮ

6-класс үчүн окуу китеби

*Өзбекстан Республикасынын Элге билим берүү
министрлиги басууга сунуш кылган*

Гафур Гулам атындагы басма-полиграфиялык
чыгармачылык үйү
Ташкент–2017

УО‘К 741(075)
КВК 74.268.51

*Республикалык максаттуу китеп фондунун
каражаттары эсебинен басылды.*

М. Талипова – Республикалык билим берүү борборунун «Музыка, искусство, эмгекке үйрөтүү, дене тарбиясы жана саламаттык» бөлүмүнүн башкы методисти;

З. Хашимова – Алмазар районундагы 16-мектептин сүрөт өнөрү жана чийүү предмети мугалими;

Г. Нарзуллаева – Юнусабад районундагы 150-мектептин сүрөт өнөрү жана чийүү предмети мугалими.

Кудрат Мирахмедов

СҮРӨТ ӨНӨРҮ: 6-класс үчүн окуу китеби. /К. Мирахмедов, Б. Каримов, И. Нуруллаев – Т.: Гафур Гулам атындагы басма-полиграфиялык чыгармачылык үйү, 2017 – 120 б.

ISBN 978-9943-5007-4-7

© Кудрат Мирахмедов ж. б.
© Гафур Гулам атындагы
басма-полиграфиялык-
чыгармачылык үйү, 2017 ж.

КИРИШҲҲ

Ушул окуу китеби жалпы орто билим берүүчү мектептердин 6 - класстары үчүн Өзбекстан Республикасынын Элге билим берүү министрлиги бекиткен. Мамлекеттик билим берүү стандарты жана окуу программасы негизинде жазылды. Бүгүнкү күнгө чейин 6-класстар үчүн жалпы орто билим берүүчү мектептерде Мамлекеттик билим берүү стандарты негизиндеги сүрөт өнөрү сабагынын болбогондугу, окуучуларга кыйла кыйынчылык келтирип, боштук пайда болуп келди. Сүрөт өнөрү предмети мугалимдери көп жылдар бою окуу планы негизиндеги сабактын темаларын кошумча адабияттардан пайдаланып алып барышты. Жаңы окуу китептин жаратылганы предметти окутууда төмөндөгү бир нече маселелерди чечүүгө жардам берет.

1. Узак жылдар бою сүрөт өнөрү предметин өздөштүрүүдө жүзөгө келген боштук толтурулат.

2. Предмет мугалимдери үчүн 6-класстын төрт чейрегине болжолдонгон темаларды терең үйрөтүү мүмкүнчүлүгү жаратылат.

3. Сүрөт өнөрү предметин окутууда сабактын мазмунун сапат жагынан жаңы баскычка алып чыгууга жетишилет. Окуу китептин-методикалык колдонмосунда, мугалимдер үчүн 45 минуталык сабакты натыйжалуу бөлүштүрүү, сабак бөлүмдөрүнөн өнүмдүү пайдалануу сыяктуу зарыл методдор жана сунуштар берилген. Ошондой эле топтордо иштөө, түрдүү интерактивдүү сабак технологияларынан пайдалануу усулдары сунушталган. Мугалим сабакты кээде адаттагыдай эмес оюндуу түрдө түзүп, чыгармачылык

менен даярдашы мўмкун. Бирок БМСда белгиленген, окуучулар ээлеши керек болгон БКТларды көңүлдөн четте калтырбастык керек.

4. Окуу китебиндеги темалар окуучуларга жалпы жана жакшы билим беришке каратылган болуп, ар бир чейректин башында окуучулар негизинен теориялык билимдерди алышат. Чейрек бою түрдүү темалар боюнча практикалык иштөө көнүкмөлөрү жана мыйзам-эрежелерин, чыгармачылык иштөө усулдарын, түрдүү термин жана сөздөрдү үйрөнүшөт. Окуу китебинин дагы бир ыңтайлуулугу, окуучулар башка предметтерде болгону сыяктуу окуу китептен окуп үйрөнүшөт, ошондой эле окуу китептен нуска көчүрүү практикалык көнүгүүнү аткарышат.

Ардактуу окуучулар! Силер 6-класс «Сүрөт өнөрү» окуу китебинен 5-класста алган билим жана көнүкмөлөрүңөрдү жана да байытып, адамдын тулку-боюн тартууда классикалык жана азыркы замандагы дүйнөлүк сүрөтчүлөр тажрыйбасы жөнүндө маалымат алып:

адамдын тулку-боюнун өз ара катыш өлчөмдөрүн;

адамдын аракеттеги түрдүү абалын ылай жана пластилин менен көлөмдө иштөөнү;

- Чыгыш искусствосу, Чыгыш миниатюра искусствосунун тарыхы жана мектептери жөнүндөгү маалыматтарды;

- сүрөт өнөрүнүн станоктуу живопись жөнүндөгү түшүнүктөрдү;

- сүрөт өнөрүнүн портрет жанры тууралуу теориялык жана практикалык билимиңерди ашырып барасыңар.

I ЧЕЙРЕК

Урматтуу окуучулар, силер бул чейректе:

- адамдын тулку-боюнун өз ара катыш өлчөмдөрүн;
- адамдын аракеттеги түрдүү абалын ылай жана пластилин менен көлөмдө иштөөнү;
- Жаныбарлардын сүрөтүн көлөмдүү жаратуу жана көлөмдүү композиция түзүүнү үйрөнөсүңөр; калем сүрөттө иштөөнүн техникалык тажрыйба жана билиминерди өнүктүрөсүңөр. Ошондой эле, Өзбекстан, дүйнөлүк, чыгыш айкелчилиги архитектурасы жана калем сүрөт искусство чыгармалары репродукцияларын көрүп шыктанасыңар. Кытай жана Япония сүрөтчүлөрүнүн нымдуу кагазга иштөө технологиясында чийүү, көркөм жасалга графикасы боюнча композиция жаратууну үйрөнөсүңөр.

ОРТО КЫЛЫМДАР ИСКУССТВОСУНДА УСУЛ ЖАНА БАГЫТТАР

Орто кылымдар искусствосу түрдүү мамлекеттерде түрдүү доорлордо башталган жана уланган. Европада IV кылымдан башталып, XIII – XIV кылымдарда Италия шаар мамлекеттеринин келип чыгышына чейин улантылды. Европадагы башка Байыркы Орусия, Византия өлкөлөрүндө VII – VIII кылымдарда башталып, XVII кылымдын акырына чейин Чыгыш өлкөлөрүнөн Кытай, Индияда орто кылымдар искусствосу бир кыйла эрте башталып, XIX кылымда да улантылды. Орто Азияда Орто кылымдар искусствосу VII кылымдан башталып XVII кылымга чейин улантылды. Орто кылымдар искусствосу дүйнө элдеринин улуттук маданиятынын

гүлдөп-өсүшүндө негизги баскыч болуп эсептелинет. Ушул доордон баштап өзүнө мүнөздүү улуттук искусство калыптанып, абдан көп жергиликтүү мектептер пайда боло баштады. Орто кылым искусствосу чыгармаларында өмүрдүн сулуулугу ырдалып, табияттын кооздугу чагылдырылды.

Жаратылган сүрөт өнөрү чыгармаларында элдердин адамгерчиликтүү, руханий тазалык жөнүндөгү арман-үмүттөрү өз чагылышын тапты. Сүрөтчү үчүн болмушту »өзүнө окшотуу эмес», иштелген сүрөттөөсү аркылуу бир пикирди билдирүү, ой-сезимди туюнтуу маанилүү болчу. Орто кылымдар искусствосун үйрөнгөнүбүздө, архитектуралык искусствосу негизги орунду ээлешин көрөбүз. Европадагы чиркөөлөр, мусулман чыгышында заңкайган мечиттер, буддизм эстеликтери азыркы күнгө чейин инсанды таң калтырат. Орто кылымдар искусствосунда маанилүү маданият очокторунун бири Византия искусствосу. Ушул искусство IV кылымдан башталып, VI–VII кылымдарда

1-сүрөт. “Владимир Биби Мариямы” иконасы. Третьяков Мамлекеттик галереясы. Москва.

гүлдөп-өстү. Константинополдогу София чиркөөсү өзүнө мүнөздүү конструктивдүү түзүлүшкө ээ болуп, Византия, грек жана рим архитектурасы салттарынын жергиликтүү салттар менен жуурулушунан келип чыкты. Византия архитектурасында бөлмөнүн кең болушуна өзгөчө көңүл бөлүнгөн. Бөлмө ичинин кендиги, укмуштуулугу инсанды суктандырышына каратылган болчу. Византия сүрөт өнөрүндө (искусствосунда) живопись жетекчи орунду ээлейт. Иса (Иисус) образы, апостолдор, Биби Мариям жана олуялар сүрөтү иконографиясы жаратылып, башка жерлерге таркатылды. Византия живописинин сейрек үлгүсү XII кылымдын биринчи жарымында константинополдук уста иштеген «Владимир

Биби Мариямы» иконасы эсептелет. Византия искусствосу дүйнө элдери искусствосу жана маданиятынын өнүгүшүнө чоң таасир көрсөттү.

X–XII кылымдарда искусство-нун өнүгүшү жаңы баскычтарга көтөрүлө баштады. Бул өнүгүү баскычы роман кылымы искусствосу деп аталат. Роман сөзү латынча «римдики» деген сөздөн алынган. *Роман стилинде курулган имараттар бир кыйла жапыз, көрүнүшү оор, дубалдары калың жана бекем, эшик, дарбаза жана терезелери энсиз. Имараттын устундары одуракай жана жоон. Ички дубалдарында тегиз беттердин көптүгү монументалдык живопись иштегенге мүмкүнчүлүк жаратты. Архитектуралык искусствосу витраж жана айкелчилик менен байланыштуу абалда өнүгөт. Роман архитектурасынын дагы бир жагы чатырдын күмбөз формасында жабылып, кичинекей терезелердин орнотулушу болду.*

XI кылымда бул архитектуралык искусствонун эң гүлдөгөн доору болуп эсептелет.

Францияда роман стилинде курулган имараттар өзүнүн декоративдүү оймо-чийме, бөртмө сүрөттөрү менен көрүнгөн болсо, Германияда курулган имараттар куб сымал анык формалары, оор мунараларынын көптүгү менен ажыралып турат.

2-а сүрөт. Пизани собору. Милан стилиндеги имараттар эң жакшы архитектуралык комплекс эсептелинет.

2-б сүрөт. Роман стилиндеги архитектуралык комплекс.

Италия архитектурасында стилдин түрдүү-түстүүлүгүндө кайталануу бар болуп, Византия роман искусствосунун таасири, башка жайларда роман искусствосу, дагы башка бир жайда эски салттардын таасири сезилип турчу. Роман архитектурасында дубал сүрөт, витраждар, монументалдык декоративдүү айкелчилик XII кылымга чейин өнүктү. Роман сүрөт өнөрүндө болсо дубал жана шыптарды каптаган түстүү сүрөттөр, негизинен, диний темага багышталгандыгы менен ажыралып турат. Франциядагы Сан-

3-сүрөт. Милан шаарындагы готика стилиндеги собор.

Савен чиркөөсүнө иштелген «Михаилдин ажыдаар менен алышуусу» деген сүрөтү француз-роман искусствосуна мүнөздүү тараптары менен характерлүү. Роман айкелчилигинин өнүккөн доору XII кылымга туура келет. Айкелчилик темасы «Иса жана анын шакирттерине» кол өнөрчү, дыйкан, актёрлор турмушуна багышталган болуп, негизинен рельеф түрүндө иштелген.

Европа XII–XV кылымдар искусствосу «готикалык искусство» деп аталат.

Готика—италиянча «готтордуку» деген маанини билдирет. Готтор герман урууларынын бири болуп, алар искусствосунун таасири, искусствонун өнүгүшүндө күчтүү болгондугун билдирет. Готика

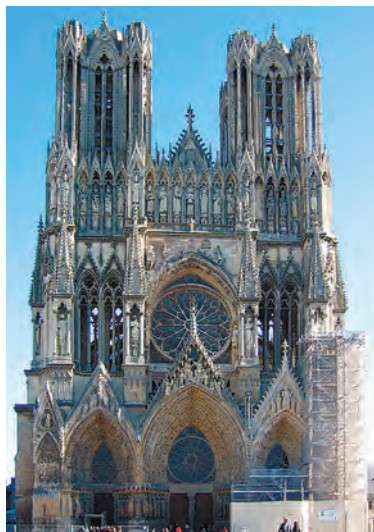
искусствосу XII кылымдын экинчи жарымында Францияда пайда болгон. XII кылымдан XV кылымга чейин уланган готика искусствосу өзүнө мүнөздүү стили менен айырмаланып өнүктү.

Готика стилинде курулган имараттар роман стилинде курулган имараттардан чоң жана айбаттуулугу, түрлөргө бай, жогоруга умтулуучулугу менен ажыралып турат.

Готика соборлорунун мунаралары өзгөчө мааниге ээ болуп, шаарды күзөтүп туруу жана өрт өчүрүүчүлөр үчүн болжолдонгон болчу. Мунаранын учку бөлүгү короздун сүрөтү менен бүтүп, бул сергектик мазмунун билдирет. Готика архитектурасында найза сымал арка маанилүү орунду ээлейт. Аркалардын учтуу болуп көрүнүшү бардык нерсе жогоруга умтулгандай туюлат. Айкелчилик жана архитектуранын декоративдүү элементтери имараттын алды жагын жана да көрктүү, назик болушуна кызмат кылды. Имараттын ички дубалдарында тегиз беттердин аздыгы себептүү монументалдык живопись өнүкпөдү. Имараттын терезелери витраж композициялары менен кооздолду. Готика архитектурасы айкелчилик менен үзгүлтүксүз байланыштуу абалда өнүктү.

Роман архитектурасында айкелчилик (скульптура) көбүрөөк бөртмө көрүнүшүндө иштелген болсо, Готика архитектурасында айкелчилик көбүнчө тоголок айкел көрүнүшүндө иштелди.

Готика архитектурасынын мекени Париждеги “Биби Мариям собору” 1163–1314 - жылдарда, бир жарым кылым бою курулган алгачкы готика стилиндеги имарат болуп эсептелет.

4-сурөт. Реймс собору.
Франция.

5-сурөт. Витраж.

Мисалы, Реймсдеги собордо 2000ден ашык тоголок айкел иштелген болчу.

Реймсдеги собордун курулушу XIII кылымда башталып, XIV кылымда аяктаган. Имараттын узундугу 150 метр, мунаралардын бийиктиги 80 метр болуп, готика искусствосунун эң өнүккөн доорунда курулду.

Готика сүрөт өнөрүндө терезелердин чоңдугу витраж искусствосунун өнүгүшүнө алып келди. Сүрөтчүлүк болсо миниатюра искусствосу сыпатында XIII кылымдан баштап XV кылымга чейин уланды. Готика миниатюраларында бай соодагер жана дыйкандардын турмушу, табият пейзаждары, жыл мезгилдерине арналган чыгармалар жаратылды. Готика айкелчилиги жетекчи искусство болуп, архитектура менен байланыштуу абалда, тоголок айкел сыпатында көрүнүш тапты.

VII-VIII кылымдарда иштелген Орто Азия искусствосуна таандык Самарканд, Бухара, Сурхандарыядан табылган дубал сүрөттөр, ганч оймокерлиги адам жана айбандардын бөртмө сүрөттөрү Орто Азияда жогору маданият бар болгондугунан дарек берет. IX–X кылымдарга келип Орто Азия архитектуралык искусствосу жанданды, өтө баалуу эстеликтер пайда боло баштады. Имаратты куруу техникасы өркүндөдү. Бышкан кирпич кеңири колдонулду. Ийри аркалуу чатырлар, күмбөздүү имараттардын курулушу жолго коюлду. Арка, жарым аркалар, эшик, кичинекей терезе, текчелер иштетиле баштады. IX кылымда курулган Орто Азия архитектура-сынын эң сейрек эстелиги Саманийлер мавзолейи болуп, ал дүйнөлүк архитектура искусствосунун эстелиги болуп эсептелет. Мавзолейдин негизи квадрат болуп, төрт тарабында найза сымал аркалуу эшик бар. Мавзолей сырт жагынан төбөгө кыскарып барып, анын үстүнө орнотулган күмбөз жарым айлана формасындагы казанды элестетет. Имараттын сырткы дубал бетинде бышкан кыш көркөмдөштүрүлүп терилген, ал укмуштай көрүнүш жана кайталангыс көрк кошуп турат.. XI–XII кылымдарда Орто Азияда негизи

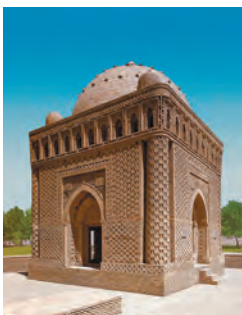
квадрат формасындагы портал күмбөздүү мавзолейлердин курулушу өнүктү.

Имараттын порталдары оймокерлик искусствосу менен кооздолду.

Архитектуранын мунара курулушу кеңири өнүктү. Орто Азияда курулган эң бийик мунара бийиктиги 50 метрлик Бухарадагы Калон мечити мунарасы, ошондой эле, Сурхандарыядагы Жаркоргон мунарасы болду. Бул эстеликтердин маңдайындагы оймолор кыш териштин жардамында чебердик менен пайда болгон. Амир Темури жана Темурийлер доорунда орто кылым искусствосу жана маданияты гүлдөгөн доорду башынан өткөрдү. Бул доордо укмуштай кооз имараттар курулду. Архитектуралык, сүрөтчүлүк жана прикладдуу кооздоо искусствосу, каллиграфия менен байытылып жогорку көркөм эстетикалык мааниге ээ болду. Орто Азия архитектурасынын бермети Темурийлер мавзолейи болуп, имарат сегиз кырдуу негиз, цилиндрлик барабан жана кырдуу көк күмбөздөн түзүлгөн. Имараттын ичи оймо-чиймелер менен кооздолгон. Дубалдары мрамор менен жасалгаланган. Темури жана Темурийлер доору архитектурасын «Шохизинда» архитектуралык комплексиз элестетип болбойт. «Шохизинда» (тирүү шах маанисин билдирет). XIV – XV кылымдардын биринчи жарымында курулган эстеликтерден түзүлгөн. 1434–1435-жылдарда Мырза Улукбек тарабынан курдурулган. Ансамблдеги мавзолейлер түрдүү доорлордо курулган болсо да, жалгыз архитектуралык композиция сыпатында түшүнүлөт. Ансамблге кире беришке жакын жерде XV кылым кош мавзолейи жайгашкан. Бири-бирине жакын курулган катар мавзолейлер Амир Темури тарабынан XIV кылымдын 70–80-жылдарында курдурулган. Ансамблдин акырында Темурийлерге карата курулган мавзолейлер жана «Кусам ибн Аббас» мавзолейи жайгашкан. «Шохизинда» ансамблин XIV кылымдын акырында курулган «Хожа Ахмад» мавзолейи аяктайт. Орто Азияда X кылымга чейин китепти көркөм кооздоо, беттерине миниатюраларды тартуу бар болгондугун жазма булактардан көрүү мүмкүн.

Орто Азия сүрөт өнөрү XIII кылымдын акырынан XV кылымдарга келип өнүктү. Бизге чейин дубал сүрөт калдыктары, миниатюралар, эски кол жазма чыгармалары жетип келген. Ошол доордун кол жазмалары Темур жана Темурийлер доорунда сүрөт тартуу өрчүгөнүн белгилейт. Амир Темур курдурган Самарканд жакынындагы сарай дубалдарына сахыбкыран эрдигин чагылдыруучу батал жанрындагы композициялар иштелгендиги, Улукбек курдурган обсерватория дубалдарындагы табият көрүнүштөрү менен кооздолгондугу жөнүндө жазма маалыматтар бар.

Орто Азия сүрөт өнөрүндө китепти кооздоо, каллиграфиялык, миниатюра искусствосу өзүнө мүнөздүү жагымдуулугу менен ажыралып турат.

6-сүрөт. Бухарадагы «Саманийлер мавзолейи» IX кылымда курулган.

7-сүрөт. Сурхандарыядагы «Жаркоргон мунарасы».

8-сүрөт. Самарканддагы «Гөр Эмир» мавзолейи.

9-сүрөт. Самарканддагы «Шохизинда» архитектуралык комплекси.

1- практикалык иш

Практикалык иш жараянында сүрөтчүнүн чыгармаларын көркөм түшүнгүлө.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Орто кылымдар искусствосу Европада кайсы чыгармаларды өз ичине алат?
2. Роман искусствосу канчанчы кылымда өнүктү? Роман сөзүнүн маанисин билесиңерби?
3. Роман стилинде курулган имараттардын көрүнүшүнө мүнөздөмө бере аласыңарбы?
4. Готика искусствосу качан, каерде пайда болду жана кайсы кылымга чейин улантылды?
5. Готика сөзүнүн маанисин билесиңерби?
6. Готика стилинде курулган имараттардын көрүнүшүнө мүнөздөмө бергиле.
7. IX кылымда курулган Орто Азиянын эң сейрек эстелиги кандай аталат? Анын көрүнүшүнө мүнөздөмө бере аласыңарбы?
8. «Шохизинда» архитектуралык ансамбли тууралуу эмнелерди билесиңер?

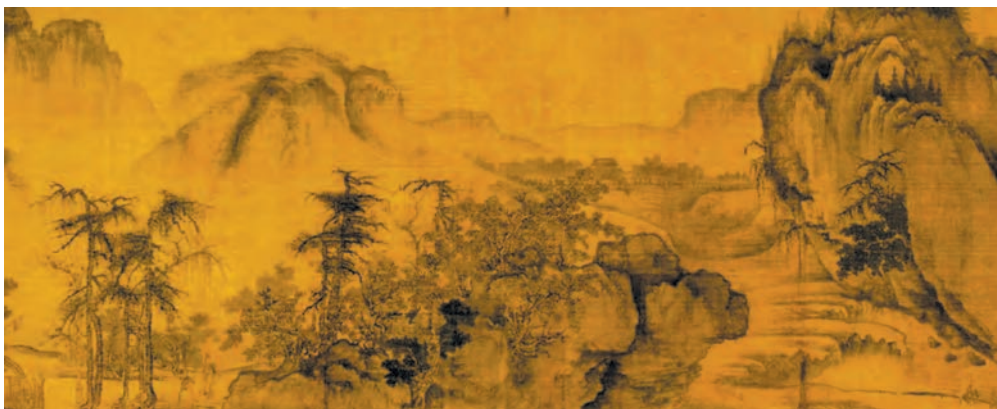
Үйгө тапшырма:

Маектешүү сабагы дептерине окуу китептен роман, готика, Орто Азия архитектурасынын өзүнө мүнөздүү стилдерин жазып коюу.

КЫТАЙ ЖАНА ЯПОНИЯ СҮРӨТЧҮЛӨРҮНҮН ТЕХНОЛОГИЯЛЫК УСУЛУ. НЫМДУУ КАГАЗГА КОМПОЗИЦИЯ (ПЕЙЗАЖ, ДАРАКТЫН БУТАГЫ, ГҮЛ ЖАНА БАШКА) ИШТӨӨ

VII кылымдан XIII кылымга чейин Кытайда орто кылымдын эң чоң мамлекеттери Тан жана Сун империясы пайда болду. Бул доордо шаарлар өнүгүп, кол өнөрчүлүк жана маданият борборлору-

на айланды. Кытай искусствосу бийиктикке жетишип, станоктуу сүрөтчүлүгү жетекчи орунду ээледі. Тан жана Сун кылымы сүрөтчүлүк искусствосунда инсанды табият сулуулугуна болгон чексиз махабаты өз туюнтулушун тапты. Кытай искусствосунда «Гүл жана куштар» жанры парда, желпигич жана башка буюмдарга сүрөттөр иштелди. Будда монастрлары, сарайлары дубалдагы сүрөттөр менен кооздолду. Бул доордун сүрөтчүлөрү пейзаж жанрында иштеп, чыгармаларында бийик тоо чокулары, жымжырт токойлорду сүрөттөштү. Бул пейзаж искусствосу Сун кылымында жана да байытылды. Сун доорундагы пейзажчы сүрөтчүлөрдөн Го Си (1020–1090-ж.) өз монографияларында табиятты терең үйрөнүү негизинде чыгарма жаратууну, өтмүш салттарын жакшы билсе гана сүрөтчү өз стилин жарата алышын далилдеди.

*10-сүрөт. Го Си. «Сары дарыя өрөөнүндө күз». XI кылым.
Фир галереясы, Вашингтон.*

Го Си «Күздөгү туман» деген чыгармасында аба перспективасынан пайдаланып, тумандын ичиндеги чексиз улуулук табият образын жаратты. Сүрөтчү чыгармадагы биринчи планды кочкул боёктордо анык кылып иштеп (дарак жана алачыктар), кийинки пландагы нерселерди жеңил иштеп, табияттын чексиздиги жана улуулугун көрсөтүп берди. Сун кылымынын белгилүү сүрөтчүлөрүнөн Ма Яуан (1190–1279-ж.) өз пейзаждарында саналуу образ жана предметтерден

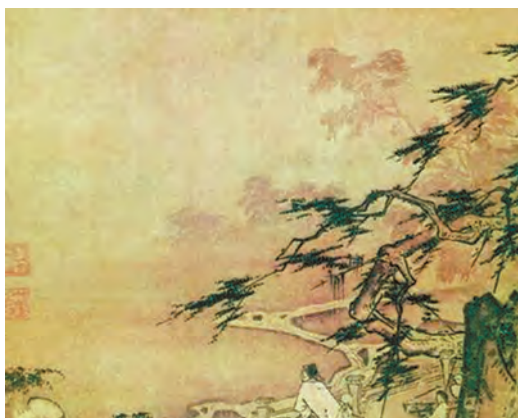
пайдаланат. Сүрөтчүнүн «Тоо жан боорунда аалым шакирти менен» деген чыгармасы аалым жана шакиртин кеңдикте жалгыз сүрөттөйт. Көлдүн жээктери жеңил туман ичинде дарак жана көл көрүнбөйт. Сүрөтчү сызыктардын жардамында ушул аракетти көрсөтүп берет.

11-сүрөт. Цзян Шилун.
Талаа гүлдөрү. Акварель.

12-сүрөт. Го Си. «Сары өзөн
өрөөнүндөгү күз». XI кылым. Фрир
галереясы, Вашингтон.

13-сүрөт. Ма Юань. Тоо жан
аалым шакирти менен». XIII
кылым.

14-сүрөт. Ма Юань. «Өрдөктөр,
кырлар жана мейхуа». XIII кылым.

Япон искуссвосу

15-сүрөт. Фудзивара Таконобу (1142–1205). «Камакура акими Минамото Йоритома» портрети.

Япон сүрөтчүлүгү мектеби «Ямато-йенин калыптанышы X кылымдарга туура келет Ямато-ие – «япон сүрөтчүлүгү» маанисин билдирет.

Ямато-йе сүрөтчүлөрү жыл мезгилдеринин көрүнүштөрү, китеп үчүн иллюстрацияларды тартышты. Үй дубалдарын кооздоп, пардалар үчүн сүрөттөрдү тартышты. XIII – XIV кылымдарда портрет искусствосу өнүктү. Портретчи сүрөтчүлөрдөн Фудзивара Таконобу (1142–1205) тарткан «Камакура акими Минамото Йоритома» портрети абдан белгилүү. Кийинчерээк Япон искусствосунда пейзаж жанрын иштөө өнүктү. Айрык-

16-сүрөт. Катсусика Хокусай. «Канагавада чоң толкун». Иокийо-ие мектеби. Хаги Урагами музейи.

ча, XV кылымдан кийин бул жанр кеңири жайылды.

Пейзаждар горизонталь жана вертикаль шайыларга иштелген. Дубал сүрөттөрү үчүн кочкул-көк же алтын түстүү фон алынып, үстүнөн ачык боёктор менен иштелген. XVII кылымга келип, демократиялык Иокийо-ие мектеби калыптанды. Бул мектеп «Күндөлүк турмуш искусствосу» маанисин билдирип, япон сүрөтчүлөрү өз чыгармаларында жөнөкөй элдин арасындагы күндөлүк турмуш каармандарынын эмгеги, иш-аракети жана сулуулугун сүрөттөштү.

17-сүрөт. Судзуки Харунобу. «Осиен чайканада». Иокийо-ие мектеби. Токио Мамлекеттик музейи.

2-практикалык иш

Нымдуу кагазга композиция иштөө

1. Кагазды суу менен нымдап алгыла.
2. Тарткан пейзажыңарды экинчи жана кийинки, пландагы дарак, тоо, булут жана башка нерселерди кагаз кургабастан жеңил, ачыгыраак түстөгү боёктор менен боёгула.

3. Биринчи пландагы нерселерди кагаз бир аз кургагандан кийин, кочкул боёктордо анык кылып иштегиле.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Кытайда Тан жана Сун мамлекеттери кайсы кылымдарда пайда болду жана кандай искусство түрлөрү өнүктү?

2. Тан жана Сун кылымынын сүрөтчүлөрү кайсы жанрда чыгармачылык кылып, эмнелерди сүрөттөштү?

3. Сүрөтчү Го Си «Күзгү туман» деген чыгармасын кандай сүрөттөдү?

4. Ма Юань өз пейзаждарын кандайча сүрөттөгөн?

5. Япон сүрөтчүлүк мектеби «Ямато-ие» кайсы кылымда калыптанган жана ал кандай маанини билдирет?

6. Ямато-ие сүрөтчүлөрү эмнелердин сүрөтүн иштешкен?

7. Иокийо-ие мектеби кандай багыттагы мектеп?

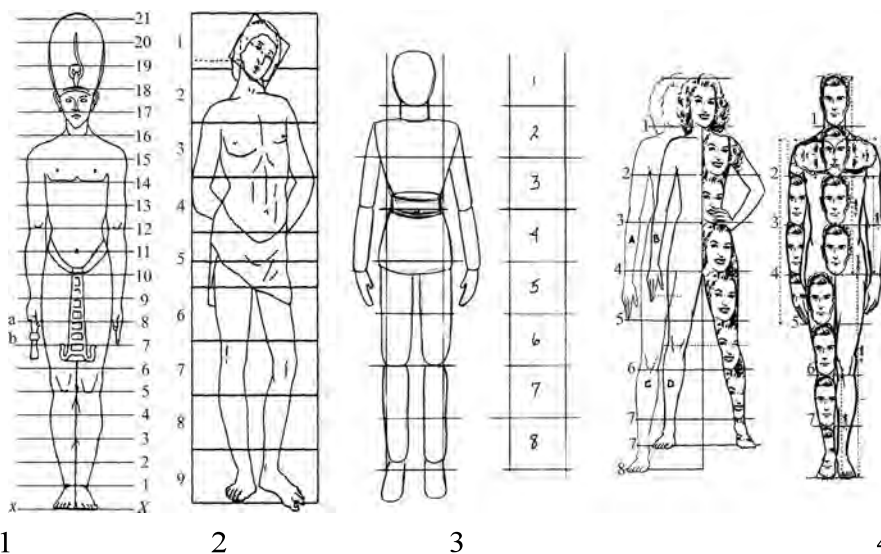
Үйгө тапшырма:

Окуу китебинен Кытай жана Япония сүрөтчүлөрүнүн өзүнө мүнөздүү стилдерин жазып коюу, нымдуу кагазга иштеп келүү.

КЫЙМЫЛ–АРАКЕТТЕГИ АДАМДЫН, СПОРТЧУНУН ТУЛКУ-БОЮН ГРАФИКА ЖАНА АЙКЕЛЧИЛИК УСУЛУНДА СҮРӨТТӨӨ

Кыймыл–аракеттеги адамдын тулку-боюн сүрөттөө үчүн, инсан тулку-боюнун кандай өлчөмдөр негизинде сүрөттөлүшү жөнүндөгү маалыматтарды билип алышыбыз жана үйрөнүшүбүз керек болот.

Байыркы Египет сүрөтчүлүк мектеби инсандын тулку-боюн барабар сүрөттөөдө өлчөм сыпатында колдун ортоңку бармагын 19 жолу өлчөп алуу стилине таянган. Мында инсандын башынын узундугу 3 ортоңку бармактын узундугуна тең болгон.

18-сүрөт. Инсандын тулку-боюн чийүү катыштары.

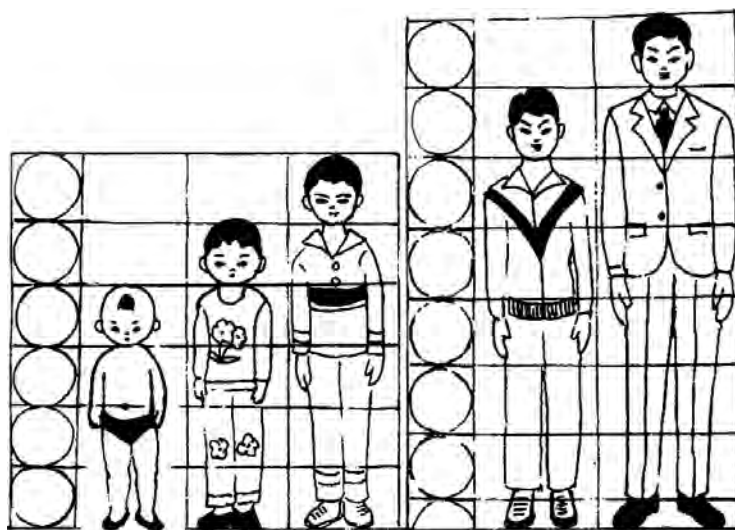
1. Байыркы Египетте иштеп чыгылган инсандын тулку-бою катыштарынын сүрөтү.

2. Грецияда иштеп чыгылган инсандын тулку-бою катыштарынын сүрөтү.

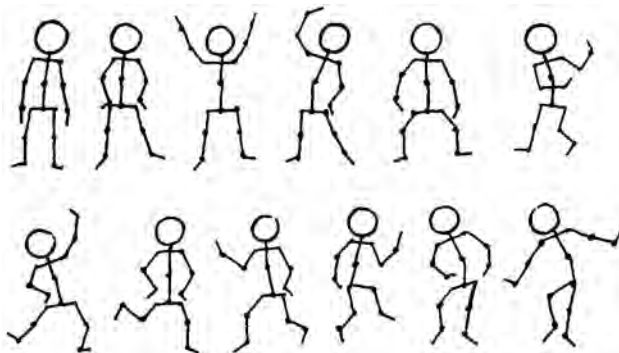
3. Лее Хаммонддун инсандын тулку-бою катыштарынын сүрөтү.

4. Россия адистери тарабынан инсандын тулку-боюн чийүү катыштары төмөнкүдөй берилген.

Эрабыздан мурдагы V кылымда байыркы грек скульптору Поликлет инсандын тулку-боюн сүрөттөөдө өлчөө пропорциясы сыпатында баштын өлчөмүнөн пайдалангандыгы булактарда келтирилет. Бүгүнкү күндө сүрөтчүлөр тарабынан чоң адамдын тулку-бою сүрөттөлгөндө, баштын өлчөмүн 8 барабар белгилеш керектиги көңүлгө алынат. Америкада басылып чыккан автор Лес Хаммонддун Draw Fashion Models китебинде инсандын тулку-боюн сүрөттөө үчүн баштын өлчөмү 8 барабар алынганы көрсөтүлгөндүгү буга мисал боло алат.

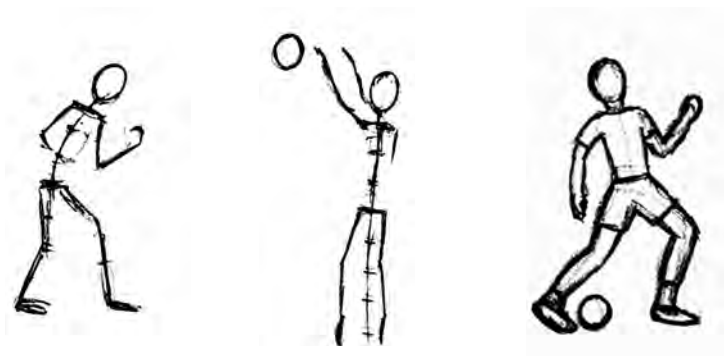
19-сүрөт. Кытай сүрөтчүлөрү тарабынан инсандын тулку-боюн чийүү катыштары.

20-сүрөт. Кытайдын азыркы замандагы сүрөт өнөрүндө инсандын тулку-бою катыштарын чийүү стилдери.

Жогорудагы сүрөттө баштын өлчөмү 5 барабар алынган мектеп жашындагы баланын түрдүү кыймыл-аракеттеги абалы берилген. Жогоруда берилген сүрөтчүлөр тарабынан адамдын тулку-боюн сызуунун өзүнө мүнөздүү методдорун үйрөнүп, жыйынтык чыгаруу мүмкүн, эгерде биз 6-класстын окуучусунун тулку-боюн сыза турган болсок, баш өлчөмүн 6 барабар, чоңдордукун болсо 8 барабар өлчөп алышыбыз керек болот экен. Кыймыл-аракеттеги спортчунун тулку-боюн жогорудагы жана төмөндөгү чийүү мыйзам-эрежелерине таянган абалда графика усулунда чийгиле.

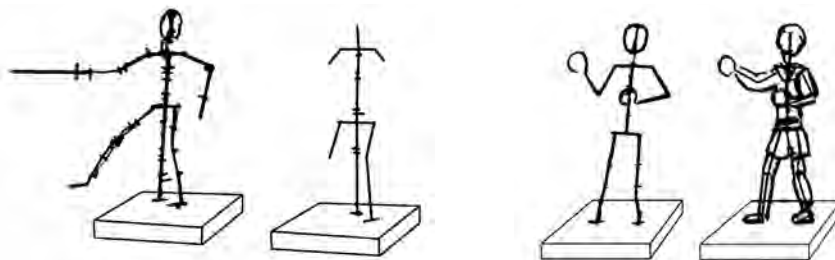
3-практикалык иш

4-практикалык иш

Кыймыл-аракеттеги спортчунун айкелин иштөө

Спортчунун тулку-боюн ылай же пластилинден иштөө үчүн, алгач сымдан каркас даярдап, аны кичинекей тактайга орнотуп алабыз. Кичине тактайга мык кагып, ага сым каркас бекемделет. Ылай же пластилинден спортчунун дене бөлүктөрүн даярдап, каркастын үстүнө орнотуу жараянында инсандын тулку-боюн сүрөттөө мыйзам-эрежелерине карап, сымдын узундугу баштын өлчөмүнө караганда 8 барабар алынат.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Байыркы Египет сүрөтчүлүк мектеби инсандын тулку-боюн сүрөттөөдө кандай стилге таянган?
2. Байыркы грек скульптору Поликлет инсандын тулку-боюн сүрөттөөдө кандай стилден пайдаланган?
3. Бүгүнкү күндө чоң адамдын тулку-боюн сүрөттөө үчүн баштын өлчөмү канча барабар алынат?
4. 6-класстын окуучусунун кыймыл-аракеттеги тулку-боюн чийүү үчүн баш өлчөмүн канча барабар ченөө керек?

Үйгө тапшырма: Кыймыл-аракеттеги спортчунун сүрөтүн башка вариантта чийип, кыймыл-аракеттеги спортчунун айкелин иштеп келүү.

ОКУТУУЧУ ЖАНА ТАРБИЯЧЫЛАР КҮНҮНӨ АРНАЛГАН КУТТУКТОО ОТКРЫТКАСЫН ИШТӨӨ 1- КОНТРОЛДУК ИШ

Улуу бабабыз Алишер Навайинин

*«Туура жолдо кимде-ким сага арипти үйрөтсө чын дилден,
Кайтаруу кыйын болбос анын акысын жүз алтын менен», –*

деген саптарында билим-тарбия берүүчү, туура жолду көрсөтүүчү устат көңүлгө алынган. Элибизде «Устат атаңдай улуу» – деп иштетилүүчү накыл кеп да устат жана тарбиячылардын эмгеги, чындыгында жооптуу жана абройлуу экендигин түшүндүрөт. Республикабызда окутуучу жана тарбиячылардын эмгеги эскерилип,

1997-жылдан баштап 1-октябрь «Окутуучу жана тарбиячылар күнү» жалпы элдик майрам катарында белгиленет. Бүгүн мына ушул ардактуу устаттарыбыздын майрамына арнап куттуктоо открыткасын даярдайбыз. Куттуктоо открыткалары той аземдери үчүн даярдалуучу чакыруу барагына окшоп түрдүү майрамдарга ар түрдүү форма жана өлчөмдө даярдалат. Мисалы: «Эгемендүүлүк майрамы», «Жаңы жыл», «Аялдар майрамы», «Нооруз», «Мекен коргоочулар күнү», ошондой эле, «Окутуучу жана тарбиячылар күнүнө» арналган болушу мүмкүн.

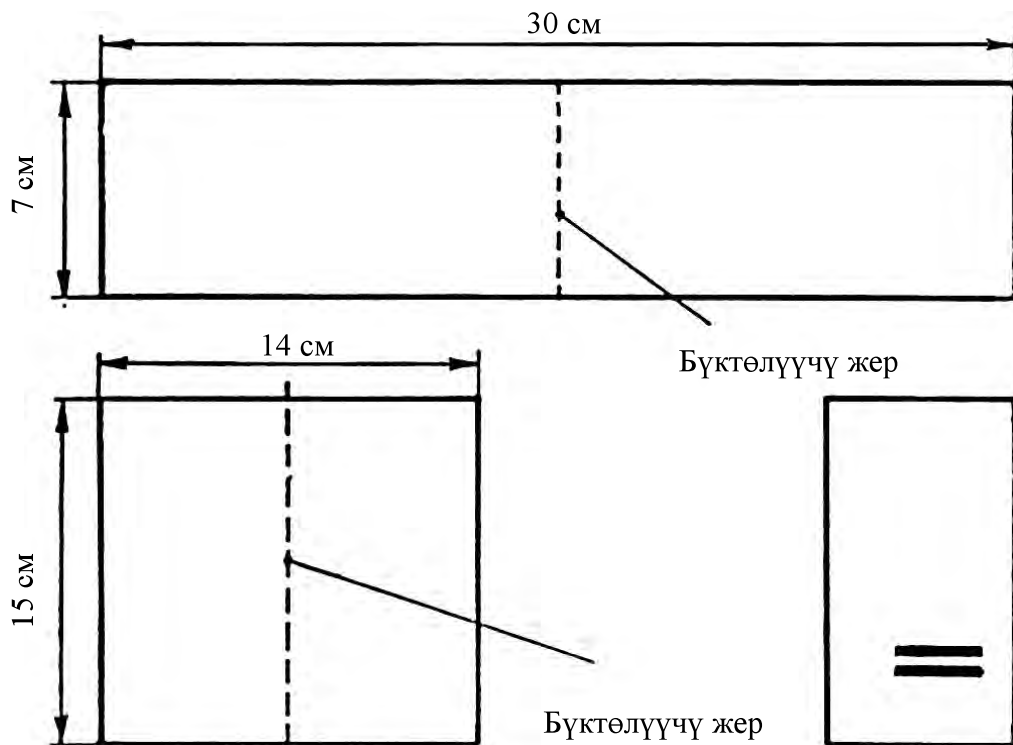
Устат жана тарбиячылар күнүнө арналган куттуктоо открыткасын даярдоо үчүн, адегенде сүрөт дептер өлчөмүндөгү ак кагазды алабыз. «Куттуктоо открыткабыз кандай формада болушу керек?» – деген суроо менен калемде эскиз варианттарын сызабыз, изденебиз. Мисалы, квадрат формасындагы кагазды экиге бүктөсө болот. Ошондой эле тик төрт бурчтуу кагазды алып, экиге бүктөө мүмкүн.

Куттуктоо открыткасын татаалыраак формада даярдайбыз десек, той жана башка маараке куттуктоо открыткаларынын

21-сүрөт. Куттуктоо открыткаларынын үлгүсү.

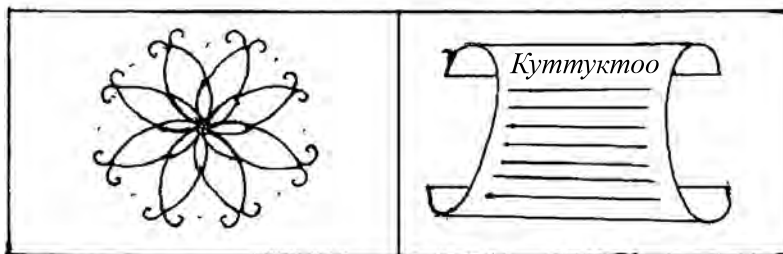
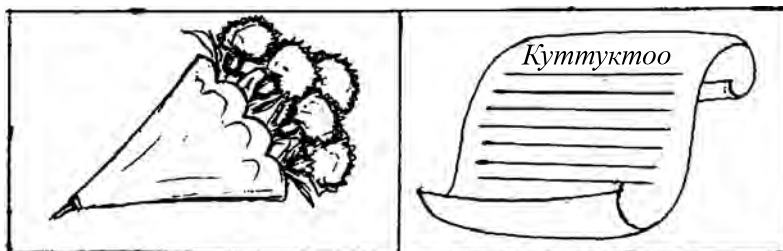
формасын байкап, чыгармачылык менен изденип, өзгөчө форма даярдоо мүмкүн. Кагаз экиге бүктөлгөндөн кийин, үстүнө майрамдын ай-күнү жана кайсы майрамга арналгандыгы жазып коюлат. Мында жазуунун көркөм, сулуу болушуна көңүл бөлүү керек. Открытканын үстүнө сан, жазуудан тышкары сүрөт да чийсе болот. Устат жана тарбиячылар майрамына арналган куттуктоо открыткасында китеп, ручка, компьютер, ошондой эле китептин үстүндө Күн нур чачкан болушу мүмкүн. Эң жакшы куттуктоо открыткасын даярдоо үчүн бир нече эскиздерди чийүү жана изденүү талап кылынат.

5-практикалык иш

Окутуучу жана тарбиячылар күнүнө куттуктоо открыткасын
иштөө

Куттуктоо открыткасынын ички барагына гүлдөр же гүлдесте чийүү мүмкүн. Куттуктоо жазылуучу жайды фон менен боёп койсо, жакшынакай көрүнүш берет.

ЖИВОПИСЬ ЖЕ КАЛЕМ СҮРӨТТӨ 2-3 ФИГУРАЛУУ ТЕМАДАГЫ КОМПОЗИЦИЯ ИШТӨӨ

Композиция – латынча сөздөн алынып, көркөм чыгарманын курулушу, идеясы, характери деген маанини билдирет. Композиция сөзүнүн мааниси – сүрөт чагылышын түзүү, форма жаратуу, сүрөттөлгөн формалардын өз ара катыштарын ылайыкташтырып–жалпылыкка алып келүү, аларга көркөм мазмун чагылышын синдирүү. Композиция – искусствонун бардык түрлөрүндө, мындан, сүрөт өнөрүндө негизги орунду ээлейт. Ал чыгарманы жаратуудагы эң маанилүү милдет болуп эсептелет. Сүрөт өнөрүндө композициянын үч түрү колдонулат.

1. Живопись композициясы инсанда көркөм дит, аң-сезимди өстүрүүчү, дүнүйө карашты кеңейтүүчү түс сулуулугу менен сүрөттөлүүчү живопись чыгармаларды жаратуу эрежелерин өз ичине камтыйт..

22-сүрөт. Живопись
композициясы.

23-сүрөт. Айкелчилик
композициясы.

2. Айкелчилик композициясы бөртмө жана тоголок айкел жаратуу стилдерин өз ичине камтыйт.

3. Декоративдүү композиция сүрөт өнөрү, прикладдуу жана архитектуралык искусство-лорунда колдонулуучу көркөм жасалга берүү иштерин өз ичине камтыйт.

Сүрөт өнөрүндө композициянын эки багыты бар.

Биринчи багыт: фронталдык композиция болуп, мында сүрөт тегиздик бетинде аткарылат. Буларга графика, живопись жана рельефтүү бөртмө айкелдер кирет.

Экинчи багыт: көлөмдүү композиция болуп, мында сүрөт үч өлчөмгө ээ болот жана аны бир тараптан көрсө болот. Буларга станоктуу жана монументтик тоголок айкелдер кирет.

Композиция чыгармасын жаратуу үчүн бир нече баскычтуу жараянды ишке ашыруу керек болот.

1. Чыгарманын темасын тандоо.
2. Тема боюнча эскиз варианттарын иштөө.
3. Эскиздердин арасынан эң жакшыларын тандоо.
4. Эң жакшы эскизди мүмкүн болушунча башка эскиздер менен уйкаштырып, темага ылайык чыныгы чыгарманы жаратуу.

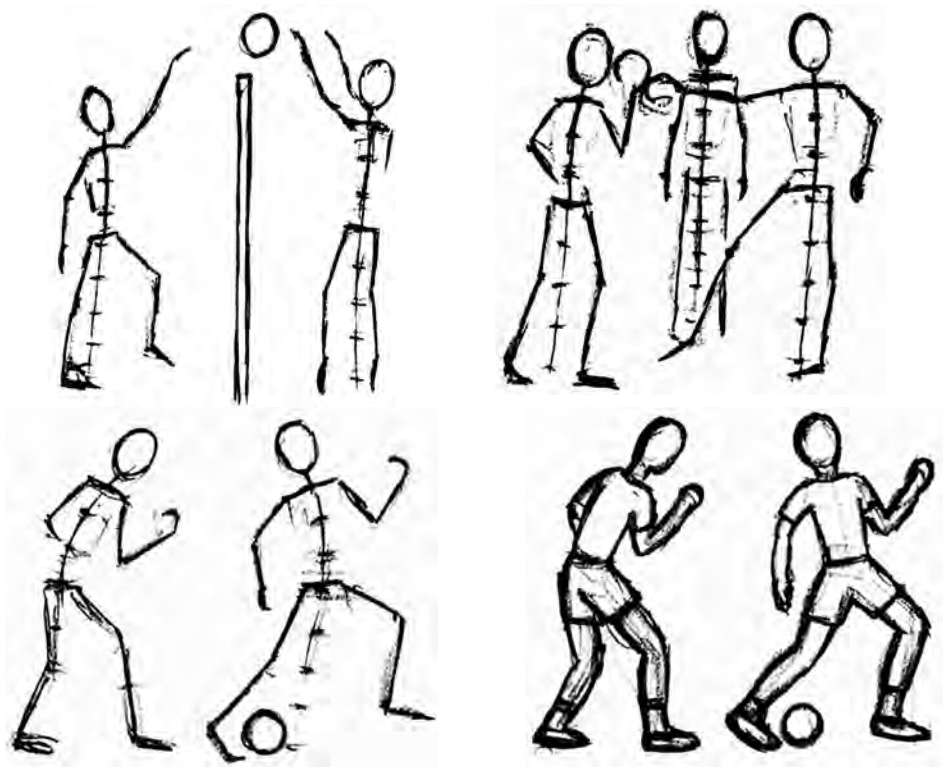

24-сүрөт. Графикалык композиция.

6- практикалык иш

Живопись же калем сүрөттөрдө 2-3 фигуралуу темадагы композиция иштөө

Композиция үчүн кичинекей эскиз варианттарын чийгиле. Толук бүтпөгөн (чала) эскиз варианттарынын арасынан ылайыктуу болгонун сүрөт дептеринин барагына чийгиле.

Толук бўтпегон эскиз варианттарынын арасынан тандалган 2 фигуралуу темадагы композиция.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Композиция сөзүнүн сөздүк маанисин айткыла.
2. Сүрөт өнөрүндө композициянын канча түрү колдонулат?
3. Композициянын ушул түрлөрү кандай эрежелерди өз ичине алат?
4. Сүрөт өнөрүндө композициянын канча багыты бар

Үйгө тапшырма:

2-3 фигуралуу спортчу композициясы эскизинин башка вариантын жөнөкөй кара калемде чийип келүү.

АЙКЕЛЧИЛИКТЕ ЛИРИКА ЖАНА ДРАМАТИЗМ, 2-3 ФИГУРАЛУУ ТЕМАДАГЫ КОМПОЗИЦИЯ ИШТӨӨ (СПОРТ, ИСКУССТВО)

Сүрөт өнөрүнүн айкелчилик түрүндө лирика жана драматизм багыты болуп, өзүнө мүнөздүү жактары менен ажыралып турат.

Лирика багытында иштелген айкелчилик чыгармалары инсандын ички дүйнөсү, түйшүктөрү, сезим-туйгулары, көңүлү, назик абалын чагылдырат. Өзбекстан эл акыны Зульфияга орнотулган монументтик айкел лирика багытында иштелип, айкелчи (скульптор) Рафшан Миртажиев жараткан. Айкелчи Илхом Жаббаров жараткан «Бактылуу эне» монументтик айкелинде да эненин назик, мээримдүү, ички маанайы чагылдырылган.

25-сүрөт. Равшан Миртажиев.
«Зульфия» айкели.

26-сүрөт. Илхом Жаббаров.
«Бактылуу эне» айкели.

27-сурат. Равшан Миртажиев.
«Мекенге ант» айкели..

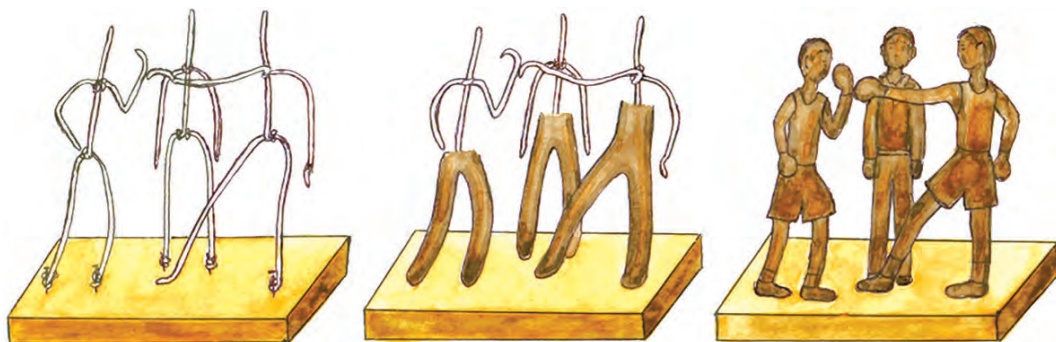
28-сурат. Д.Б. Рябичев жана
С. Адамов. «Эрдик» монументи.

Айкелчи Равшан Миртажиев тарабынан жаратылган Ата Мекендин ыйыктыгын кадырлоочу «Мекенге ант» монументтик айкели, ант берип жаткан уулдун ички сезим-туйгуларын туюнтат. Драматизм багытында иштелген айкелчилик чыгармалары, негизинен, кайгылуу абалдарды, ошондой эле, инсандын эрдигин, марттыгын чагылдырат.

Айкелчи (скульптор) Д.Б. Рябичев жана архитектор С. Адамовдор тарабынан жаратылган «Эрдик» монументи 1966-жылда болуп өткөн жер титирөө кайгылуу окуясы чагылдырылган. Кайгылуу жер титирөө учурунда ата перзенти жана аялын өз көөдөнү менен коргоого алып жаткан абалы сүрөттөлгөн.

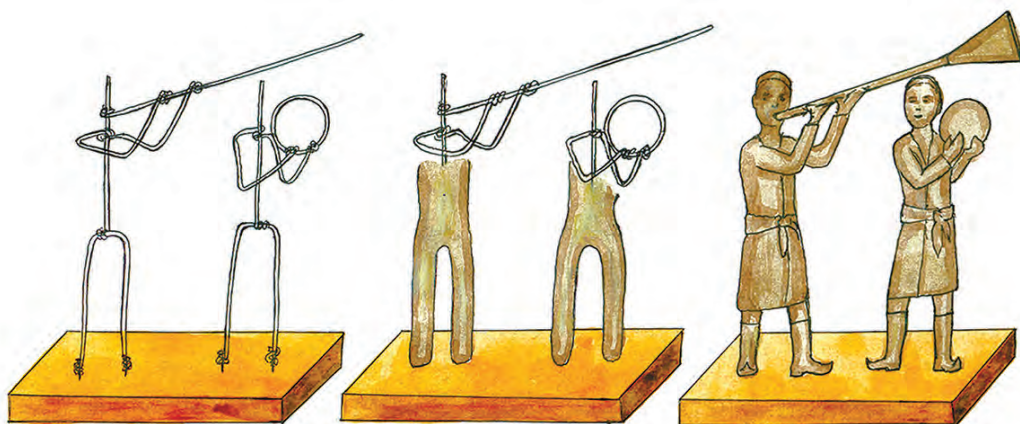
7–8- практикалык иш **2-3 ФИГУРАЛУУ ТЕМАДАГЫ АЙКЕЛЧИЛИК** **КОМПОЗИЦИЯСЫН ИШТӨӨ (СПОРТ, ИСКУССТВО)**

Композиция эрежелери боюнча, 2-3 фигуралуу айкел иштөө үчүн толук бүтпөгөн эскиз варианттары чийип алынат.

Бир нече искусство жана спортко таандык эскиздер чийип алынгандан кийин, ылайыктуусу тандалып, кичине жыгач түбүнө сым каркас орнотулат.

Мурдагы сабактарда үйрөнгөн эрежелерге таянып, 2 же 3 фигуралуу айкел иштелет. Тапшырманы рельефтүү бөртмө айкел көрүнүшүндө иштесе да болот.

Бөртмө айкел үчүн түбүнө жыгач жана сым каркас керек болбойт. Картон кагазга композициянын сүрөтү чийип алынат жана чийилген сүрөттүн үстүнө ылай же пластилин менен бөртмө айкелдин сүрөтү иштелет.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Лирика багытындагы айкелдер мазмуну боюнча кандай абалдарды чагылдырат?
2. Драматизм багытындагы айкелдер өз мазмуну боюнча кандай абалдарды чагылдырат?
3. «Бактылуу эне» монументтик айкелинин автору ким?
4. «Мекенге ант» монументтик айкелчилик чыгармасынын авторун айтып бергиле.

Үйгө тапшырма:

2-3 фигуралуу айкел композициясын бөртмө же тоголок айкел көрүнүшүндө иштеп келүү.

МАЙДА ПЛАСТИКА АЙКЕЛЧИЛИГИ

29-сүрөт. Шишеден иштелген майда пластика.

Декоративдүү айкелчиликтин бул багытында айкелдер жана бөртмө сүрөттөр кичине өлчөмдө болушу менен айырмаланат. Майда пластика декоративдүү айкелчилигинде негизинен эстелик айкелдери, имараттын ички жана тышкы бөртмө жасалгасы, ылай, фарфор жана шишеден башка материалдардан кичинекей өлчөмдөгү оюнчук айкелчелер иштелет.

Инсанга ыракат берип кайраттандыруучу ылай, шише, металл, жыгач, сөөктөн иштелген кичинекей өлчөмдөгү жакшынакай айкелчелер шкафттарды, жазуу столдорун көркөм эстетикалык жагы менен кооздоп турат.

30-сүрөт. Абдурахим Мухтаров. «Төө жана бото». Майда пластика.

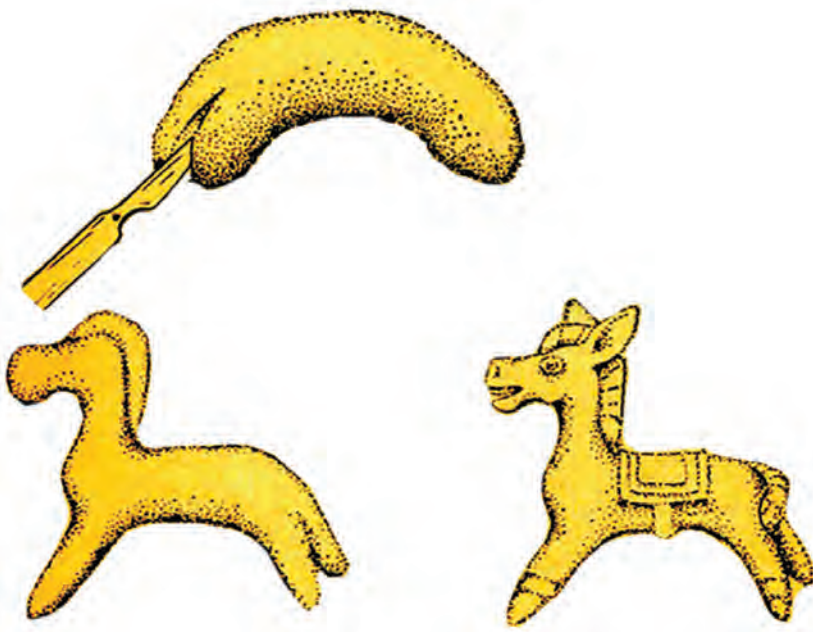
31-сүрөт. Абдурахим Мухтаров. «Декоративдүү жаныбар». Майда пластика.

9-практикалык иш

Майда пластика декоративдүү айкелчиликте оюнчук айкелчелерди жасоо

Сүрөт дептериңерге эскиздердин вариантын чийип алгыла. Туура келген эскиз вариантын тандап, түп жана сым каркас даярдагыла. Оюнчук айкелченин сүрөтүн былай же пластилинден иштегиле. Оюнчук айкелчени сым каркассыз жасоо мүмкүндүгү үлгүдө көрсөтүлгөн.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Майда пластика декоративдүү айкелдер башка айкелчилик чыгармаларынан эмнеси менен айырмаланат?
2. Майда пластика декоративдүү айкелчиликте эмнелер сүрөттөлөт?
3. Декоративдүү айкелчелерди иштеген кайсы усталарды билесиңер?

Үйгө тапшырма:

Оюнчук айкелчинин башка вариантын иштеп келүү.

II ЧЕЙРЕК

Ардактуу окуучулар, силер бул чейректе Чыгыш искусствосу, Чыгыш миниатюра искусствосунун тарыхы, мектептери жөнүндөгү маалыматтарды үйрөнүү менен бирге, Чыгыш миниатюра чыгармалары үлгүлөрүнүн элементтеринен нуска көчүрөбүз. Өзбек жана Чыгыш жомоктору сюжеттеринин негизинде миниатюра усулунда композициялык иллюстрацияларды иштейсиңер. Түрдүү көлөм жана көрүнүштө иш кутуларын жасаганды жана аны миниатюра композициясы менен кооздоону үйрөнөсүңөр.

ЧЫГЫШ МИНИАТЮРА ИСКУССТВОСУ

32-сурет. Фаридиддин уулдары жана яман шахынын кыздары. Фирдавсийнин «Шохнома чыгармасынан» 1557-жыл. Мухаммад Мурад Самаркандий.

33-сүрөт. Мектеп көрүнүшү.
Герат, XV кылымдын акыры.
Сүрөтчү К. Бехзод.

34-сүрөт. Инди дарыясын кечип
өтүп жаткан Султан Жалолиддин.

Орто кылымдар Чыгыш сүрөт искусствосунда Ойгонуу доору болуп, миниатюра искусствосу да кеңири өнүктү. Миниатюра, негизинен, китеп графикасы багытында гүлдөп-өстү. Натыйжада Орто Азия, Арабстан, Индия, Иран, Түрк миниатюра мектептери пайда болду.

Арабстан миниатюра мектеби

Араб миниатюра мектеби X-XI кылымдарда Фотимийлер династиясы, XIII кылымдын биринчи жарымында Сирия мектептери негизинде түзүлдү. Кол жазмалар үчүн иштелген араб миниатюраларында болмуш (чындык) анын жандуу образдары кеңири учурайт. Болмуш шарттуу, кээде символикалык формаларда туюнтулат. Араб миниа-

тюрасына мүнөздүү болгон жакшы жагы ачык декоративдүүлүк. Об-раздардын жайгашуусу ачык түстөр, сызыктарынын назиктиги анын характерлүү тарабын белгилөөдө маанилүү орунду ээлейт. Араб ис-кусствосунда оюу-чийүү өзүнчө орунга ээ. Араб миниатюра мекте-бинин өзүнө мүнөздүү жагы, чыгармада сюжеттин көптүгү жана ар түрдүүлүгү. Миниатюра мектебинин эң белгилүү сүрөтчүлөрүнөн Абдуллах ибн Фади болуп, ал Диоскориддин «Фармакология» ките-бине миниатюраларды иштеген. Миниатюрада сүрөттөр анык жана ачык ырандарда чийилип, тексттер сары фондо жазылган.

Сүрөтчү Яхъё ибн Махмуд «Маком» аттуу чыгармага бир катар миниатюра чыгармаларын иштеген. Булардан «Акын Абу Сайиддин башынан өткөргөндөрү», «Аалымдар жыйналышы», «Кербендин жолдо дем алышы», «Майрам аземи», «Деңиздеги кеме» сыяктуу чы-гармалары Париждеги музейлердин биринде сакталууда.

35-сүрөт. Диоскорид. «Фармакология» китебинен барак. Атактуу миниатюрачы Абдуллах ибн Фади көчүргөн.

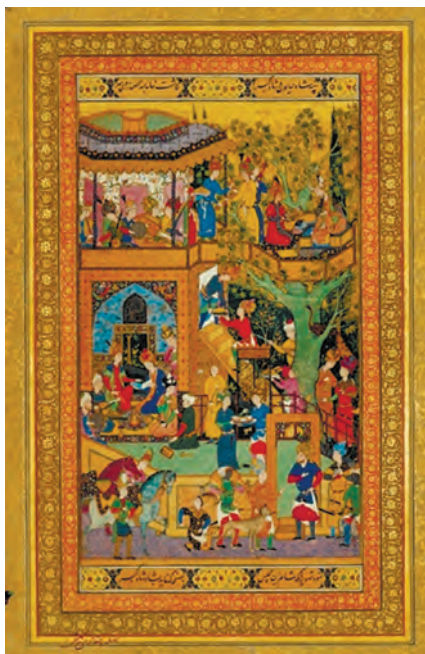
36- сүрөт. Ал-Харири. «Маком» аттуу чыгармасына иштелген миниатюра. Яхъё ибн Махмуд. 1237-жыл. Париж. Улуттук китепкана.

Индия миниатюра мектеби

37-сүрөт. Гужорат мектеби.
«Вазанта Виласа» чыгармасына
иштелген миниатюра. XV кылым.
Фрир искусство галереясы,
Вашингтон.

Индия миниатюра мектеби орто кылымдарда калыптанып, ал Гужоратта сакталып калган. Гужорат мектеби (XIII – XV кылым) миниатюрасынын өзүнө мүнөздүү тарабы, адамдын сүрөтүн көп учурда каптал тарабынан, көз алды тарапка каратылып иштелген. Индия миниатюра мектебинин өркүндөп өсүшү Бабурийлер доору менен байланыштуу. Бул доордо

38-сүрөт. Акбар өзүнүн сүрөтүн
атасы Хумоюнга көрсөтүүдө.
Абдусамад. 1550 –1556-жылдар.
Гулистан китепканасы, Тегеран.

39-сүрөт. Сарай өкүлдөрү Бабур
кабылында. «Баburnома» китеби.
Фаррухбек. 1589-жыл. Саклер
галереясы, Вашингтон.

40-сүрөт. Сүрөтчү Мир Саид Али.
Автопортрет. 1540-жыл. Фирр
искусство галереясы, Вашингтон.

41-сүрөт. Фаррухбек.
Автопортрет. 1615-жыл. Ева жана
Конрада Зиц коллекциясы.

көптөгөн Орто Чыгыш миниатюрачылары Индияга келтирилди жана чакырылды. Самарканддан жана Табризден келген миниатюра усталары Индия миниатюра искусствосунун өнүгүшүнө чоң таасир көрсөттү. *Бабурийлер миниатюра искусствосу алгач Орто Чыгыш миниатюра искусствосунун таасиринде калыптанган болсо да, анын өзүнө мүнөздүү жактары бар экендигин четке кагып болбойт. Бул өзгөчөлүк Индия миниатюрачыларынын сүрөттөөсүндө фазалык кеңдикти көрсөтүү, болмушту көлөмдүү кылып сүрөттөөгө умтулуулар сезилет.* Бабурийлер доору миниатюра искусствосунда акырындык менен портрет искусствосу кеңири жайыла баштады. Бул Европа реалисттик искусствосунун таасири күчөйүп бара жаткандыгын билдирчү. Индия миниатюра искусствосу Жахангир падышалык кылган доордо (1605-1627) өнүктү. *Миниатюраларда турмуштук тейлөө жанр, сүйүү, табият, куш, курт-кумурска жана жаныбарлардын*

сүрөттөрү иштеле баштады. Бабурийлер миниатюра мектебинин жаркын үлгүсү «Бабурнома» китебинде өз чагылышын таап, бул китеп Москвадагы Чыгыш элдери искусствосу музейинде сакталууда. «Бабурнома» китебинин сүрөтчүлөрү Камолиддин Бехзод, Шох Музаффар, Бойсункур Мирзо, Хайдар Мирзо болушкан. Индия сүрөтчүлүгүнүн өнүгүшүнө чоң салым кошкон сүрөтчүлөр Мир Саид Али, Абдусамад Шерозий, Басова, Дост Девона, Дисвинта, Фаррух-бектер болчу.

Иран миниатюра мектеби

42-сүрөт. Ризо Аббосий.
«Чабан» 1634-жыл. Санкт-Петербург. ГПБ.

Иран миниатюра мектебинин негизги багыттарынын бири Исфахан мектеби, ал XVIII кылымдын акыры – XIX кылымдын баштарында калыптанган. Исфахан мектеби чыгармаларында түстүүлүк аздай туюлат, *сүрөттүн астында алтын түстөрдөн пайдаланылган. Формалар ири, көрүнүштөр анык сүрөттөлүп, китеп сүрөттөрү менен бирге портреттер, жанрлуу чыгармалар да жаратылган.* Иран миниатюра мектебинин белгилүү сүрөтчүлөрүнөн Ризо Аббосий, Мухаммад Косим, Мухаммад Юсуф, Мухаммад Алилер болот. *Миниатюра мектеби багытына Европа сүрөт өнөрү өз таасирин тийгизип, чыгармаларда христиан дининин мифологиясы негизги орунду ээлеген.* Бул Мухаммад Замон, Ал Кулибек, Жабадар чыгармачылыгында көрүнөт.

Ризо Аббосийнин «Чабан», «Жигит портрети» аттуу чыгармалары өтө белгилүү. *XIX кылымдын сүрөтчүлөрү өз өнөрлөрүнө Ев-*

43-сүрөт. Ризо Аббосий.
«Жигит портрети» 1625-
жыл. Британия китепканасы,
Лондон.

44-сүрөт. «Пиала кармаган жи-
гит». Мухаммад Юсуф. 1656-жыл.
Санкт Петербург,
Эрмитаж.

ропа живописинин көркөм жана техникалык усулдарын сиңдирип-реформа жасады. Исфаханда жашап чыгармачылык кылган табриздик сүрөтчү Султан Мухаммад тарабынан иштелген «Пайгамбардын жарыкка чыгуусу» деп аталган чыгармасында, Низамийнин «Хамса» китебине иштелген миниатюраларда Европа көркөм-техникалык усулдардын сиңдирилгендигин көрүү мүмкүн.

Түрк миниатюра мектеби

Бул мектептин өнүгүп-өсүү доору XV –XVI кылымдарга туура келет.

Ошол доордо Султан Махмуд II өз сарайына сүрөтчүлөр жана каллиграфтарды топтогон. 1425-жылда сарай китепканасында 29 сүрөтчү жана оймокер чыгармачылык кылышкан. Түрк миниатюра усталары өз чыгармачылыгында Чыгыш искусствосу мектептеринин иш стилдеринен кеңири пайдаланышкан. «Султан Сулайман тарыхына» иштелген миниатюраларда түрк

миниатюрасына мүнөздүү касиеттер, болмушту шашылбай баяндоого, композицияны кыйла перспективалык планда чечүүгө умтулуу сезилет. Түрк миниатюра мектебинин белгилүү сүрөтчүлөрү Усман, Нигорий, Шайх Хамидуллалар, ошондой эле, түрк султаны сарайында Орто Азия жана Ху-расандан келген Бобо Наккош, Шайх Мустафо, Тожиддин Гирехбандий, Абдулгани Ога Мирак, Шайх Камоний, Шохкули, Жалолзада Мустафо сы-яктуулар натыйжалуу чыгармачылык кылышкан. Жалолзада Мустафонун «Султан жана анын тыңчылары», Усмандын «Хусрав жана Султан Салим II портрети», Нигорийнин «Султан Сулайман I портрети», Низамийнин «Хам-са» чыгармасына иштелген Бойсун Мирзо, Амир Темура жана Темурийлер муундары сүрөттөлгөн миниатюралар, Бахром Мирзо, Шах Исмаил альбом-дору Түркиянын Топкопы сарайы китепканасында сакталууда.

45-сүрөт. Султан Усман I
Гозы портрети.

46-сүрөт. Султан Салим
I портрети.

47 - сурет. Султан Сулайман аскери менен 1554-жыл Нахичеванга жүрүшү. Стамбулдун Топкопы сарайындагы миниатюра. 1561-жыл.

48-сурет. Султан Махмуд I сарай өкүлдөрү менен.

Орто Азия миниатюра мектеби

Орто Азия, жалпысынан, Орто Чыгыш маданиятында китепти кооздоо, каллиграфиялык жазуу, миниатюра искусствосу узак тарыхтан өзүнө мүнөздүүлүгү, өзүнө тартуучулугу менен өзүнчө ажыралып турат. Ушул искусствонун өркүндөшүнө Орто Азия, Иран, Азербайжан, Афганстандын сүрөтчүлөрү чоң салым кошушту.

Орто Азия, Орто Чыгыш миниатюра мектептеринин белгилүү сүрөтчүсү Камолиддин Бехзод болжол менен (1455 – 1535) Гератта Алишер Наваийнин демөөрчүлүк колдоосу менен чыгармачылык кылган болсо да, кийинчелик ал көптөгөн каллиграф жана сүрөтчүлөр менен Бухарага көчүп өттү. Бехзод Бухарада 1507-1522-жылдарда жашап, чыгармачылык кылды. Ал белгилүү чыгармасы – Шайбанихан портретин жаратты. *Бехзод өз чыгармачылыгын турмушта көргөн-билген деталдар менен байытып, чыгармаларынын реалисттик багытын күчөйттү.* Ал Чыгыш миниатюрачы сүрөтчүлөрүнүн арасында көп кырдуу жашоо кубулуштарын өтө

назик көрсөтө алчу. К. Бехзоддун өз композицияларына реалдуу пейзаж, архитектуралык деталдарын киргизиши, чыгарманын идеясын ачып берүүдө образ аракеттеринен орундуу пайдалана алышы миниатюра искусствосун өнүктүрүүдө маанилүү орунду ээледі. Камоллидин Бехзод 1522 – 1524-жылдарда Табризде жашап, 1524-жылда Гератка кайтып, өмүрүнүн акырына чейин ушул жерде чыгармачылык кылды. Бехзод улуу акындардын чыгармаларына уруш, аң уулоо пейзаждарын сүрөттөөчү миниатюра композициялары, иллюстрациялар, портреттерди иштеди. Ал Садийнин «Бостон», «Гүлстан», Низамийнин «Хамса», Хисрав Дехлавийнин «Хамса», Шарафиддин Али Ясдийнин «Темур зафарномасы», Алишер Наваийнин дастандарын өзүнүн миниатюра композициялары менен кооздогон. Камоллидин Бехзод тарабынан иштелген Наваий, Жами, Хусайн Байкара,

49-сүрөт. Искендер жана жети даанышман. Герат, XV кылымдын 90-жылдары. 1495-жылы көчүрүлгөн. Сүрөтчү Бехзод. Британия музейи, Лондон.

50-сүрөт. Хаварнак сарайынын курулушу. Герат, XV кылымдын 90-жылдары. 1495-жылы көчүрүлгөн. Сүрөтчү Бехзод. Британия музейи, Лондон.

Шайбанихан портреттери сүрөтчүнүн ушул искусстводо жетишкендиктерин билдирип турат. Орто Азия миниатюра мектебинин белгилүү сүрөтчүлөрүнөн Махмуд Музаххиб Бехзоддун таасиринде өсүп, өзүнүн жогорку чеберчилиги менен ажыралып турат. Анын китеп кооздоодугу чеберчилигин жогору баалап, «Музаххиб – алтындоочу уста» деген псевдоним менен аташты. Алишер Наваийнин таякка таянып турган абалындагы портрети Музаххибдин алгачкы чыгармасы болуп эсептелет. Сүрөтчү чыгармасында Наваийнин ички рухий абалын ачууга аракет кылып, Бехзод салттарын уланткан.

51-сүрөт. «Жаш жигит китеп менен» Табриз, XVI кылымдын 40-жылдары. Сүрөтчү Султан Мухаммедов.

XVII кылымдын 30–50-жылдары Музаххиб чыгармачылыгынын гүлдөгөн дооруна туура келет. Анын атактуу чыгармаларынан «Султан Санжар жана токуучу кары кемпир учурашуусу» миниатюра композициялары көңүлдү өзүнө каратты. Орто Азия миниатюра мектебинин белгилүү сүрөтчүлөрүнөн Мухаммад Мурад Самаркандий. Анын чыгармачылыгында шахтардын кабыл алуу аземдери, аң уулоо көрүнүштөрү, баатырдык темалары негизиндеги миниатюра композициялары өз чагылышын тапкан. Самаркандий Абдулбосит Фирдавсийнин «Шохнома» кол жазмасына 115 миниатюра композицияларын иштеген. *Сүрөтчү ири образды биринчи планда сүрөттөйт. Самаркандий чыгармачылыгынын өзүнө мүнөздүү өзгөчөлүгү ал образдарды азайтып, аларды жөнөкөйрөөк сүрөттөйт. Образдар кыймыл-аракети, бет, кол мимикалык өзгөрүштөрү идеялык максатты чагылтууга кызмат кылат.* XVII кылымдын баштары Орто Азия миниатюра искусствосунун жогорулоо доору болду. Самарканд миниатюра мектеби сүрөтчүлөрү тарабынан Шарафиддин Али Ясдийнин «Зафарнома»

чыгармасына иштелген миниатюралар өзүнчө орунду ээлейт. Ошондой эле, бул доордо хан жана акындардын портреттери иштелди.

10-практикалык иш

Практикалык иш жараянында сүрөтчүнүн иштерин көркөм түшүнгүлө.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Араб миниатюра мектеби кайсы кылымдарда түзүлгөн?
2. Индия Гужорот мектеби кайсы кылымдарды өз ичине камтыйт?
3. «Бобурнома» китебинин сүрөтчүлөрүн айтып бергиле.
4. Иран миниатюра мектеби кайсы кылымдарда калыптанган?
5. Түрк миниатюра мектебинин өнүгүшү кайсы кылымдарга туура келет?
6. Камолиддин Бехзод качан жана каерде төрөлгөн?
7. Музаххиб псевдоними кандай маанини билдирет?
8. Мухаммад Мурад Самаркандий «Шохнома» кол жазмасына канча миниатюра композиция иштеген?

Үйгө тапшырма:

Окуу китебиндеги 10-сабакты окуп, кайталоо.

ЧЫГЫШ МИНИАТЮРА ИСКУССТВОСУ ЧЫГАРМАЛАРЫ ҮЛГҮЛӨРҮНҮН ЭЛЕМЕНТТЕРИНЕН НУСКА КӨЧҮРҮҮ

Урматтуу окуучулар, силер мурдагы сабакта Чыгыш миниатюра мектептери, алардын өнүгүшүндөгү өзүнө мүнөздүү өзгөчөлүктөрү жана көрүнүштөрү жөнүндө билип алдыңар. Бүгүнкү сабакта окуу китебинде берилген миниатюра чыгармаларындагы дарак, суу, тоо, таш элементтеринин чийилиш стилдерин байкап, нуска көчүрөсүңөр.

Мына бул миниатюра чыгармаларын байкагыла. Буларда дарактар, суулар, тоолор, таштар кандай тартылган? Перспектива, жарык-көлөкө мыйзам ченемдүүлүктөрү сезилеби?

52-сүрөт. Дилбар Пулатова. «Уста шакирттери менен». 1999-жыл.

53-сүрөт. Аброр Турсунов.
«Ақ уулоочу». 2001-жыл.

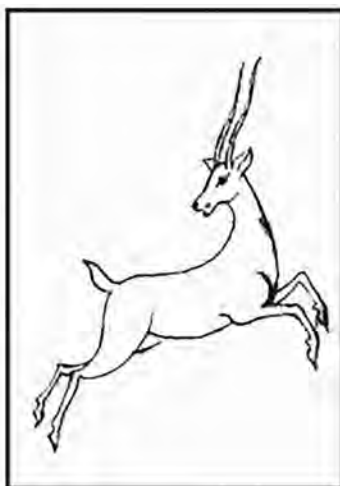
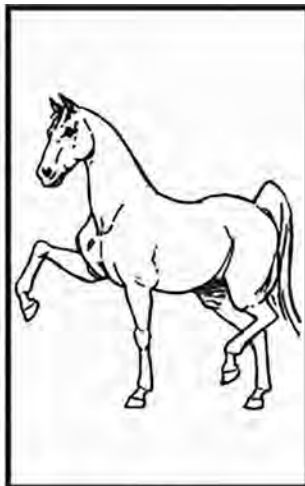
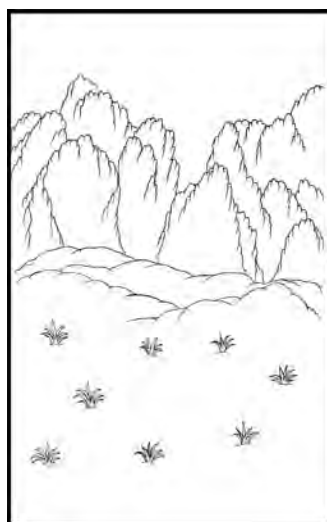
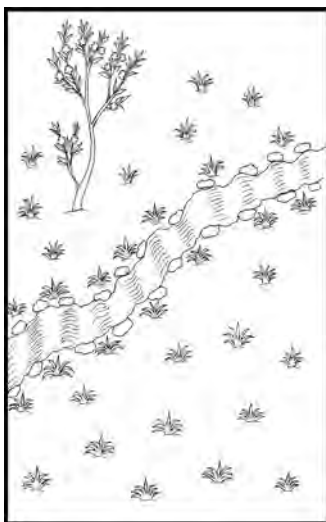
54-сүрөт. Жоман жана камрак дарактары. «Бобурнома» китебиндеги миниатюра.

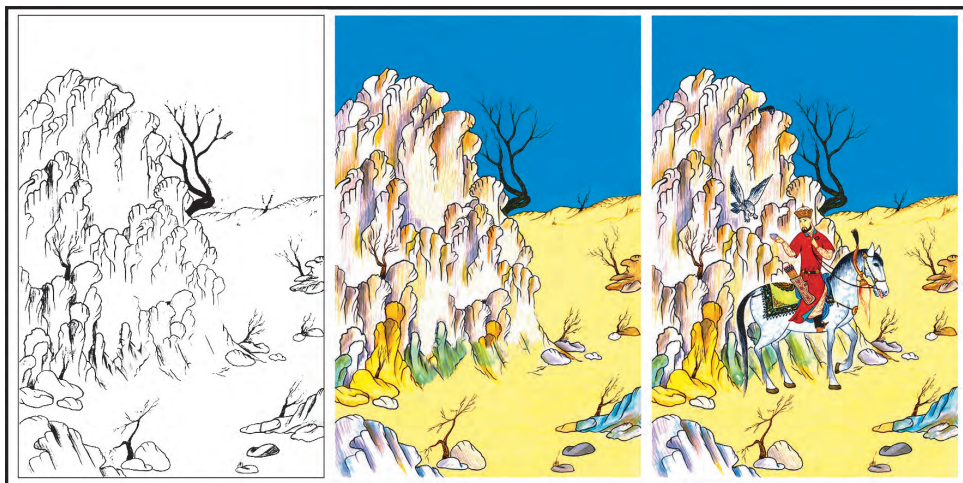
11-12-практикалык иш

Окуу китебинде берилген миниатюра чыгармаларындагы дарак, суу, тоо, таш элементтеринен сүрөт дептеринерге нуска көчүрүп, түскө боёгула.

Сүрөт дептериңерди алты бөлүккө ажыраткыла!

Биринчи бөлүгүнө окуу китебинде берилген миниатюра чыгармасындагы тоодон нуска көчүргүлө. **Экинчи бөлүгүнө** окуу китебинде берилген миниатюра чыгармасындагы суу жана таштан нуска көчүргүлө. **Үчүнчү бөлүгүнө** окуу китебинде берилген миниатюра чыгармасындагы дарактан нуска көчүргүлө. **Төртүнчү, бешинчи, алтынчы бөлүгүнө** болсо, инсан жана жаныбарлардын сүрөтүнөн нуска көчүргүлө.

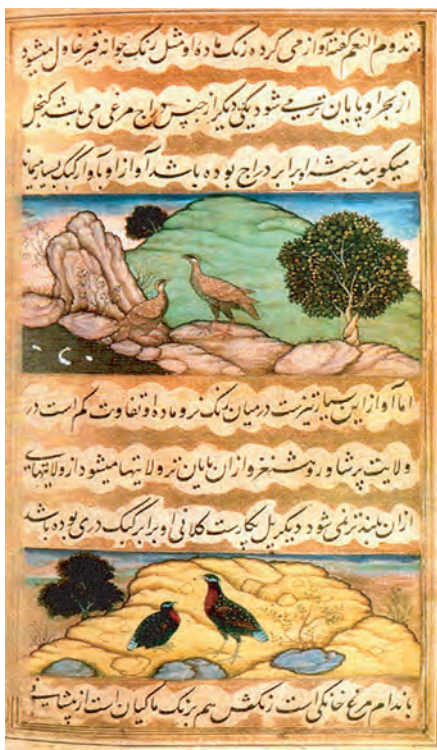
55-сүрөт. Үлгүлүү иллюстрация, Иззатилла Нуруллаев.

Мына бул миниатюра чыгармаларын кунт коюп байкагыла. Чыгармаларда миниатюра искусствосунун өзүнө мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн көрсө болот. Аттын сүрөтү жана инсандын образынын тартылышы жана боёлушун көргүлө. Сүрөттө түстөр ачык боёлгон, жарык-көлөкө эрежелери колдонулбаган.

56-сүрөт. Шорасул Шоахмедов. «Аң уулоо».

Сүрөттө перспектива кыскарыштары сезилбейт. «Аң уулоо» деп аталган чыгарма миниатюра усулунда сүрөттөлүп, сүрөтчү Шорасул Шоахмедов тарабынан иштелген. «Ылаачын багуучу» аттуу миниатюра үзүндүсү, белгилүү миниатюрачы сүрөтчү Мирза Али тарабынан иштелген.

57-сүрөт. Канжал жана пулпайкар аттуу куштар. «Бобурнома» китебиндеги миниатюра.

58-сүрөт. Мирза Али. Ылаачын багуучу. Миниатюрадан үзүндү. 1575-жыл. Бостон, Искусство музейи.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. «Уста шакирттери менен» деген чыгарманын автору ким?
2. Сүрөтчү Аброр Турсунов чыгармасынын наамын айткыла.
3. »Жоман жана камрак дарактары» миниатюра чыгармасы кайсы китепке иштелген?

4. Миниатюра искуссвосунда жарык-көлөкө жана перспектива эрежелери колдонулабы?

5. «Аң уулоо» деп аталган миниатюра чыгармасы кайсы сүрөтчү тарабынан иштелген?

6. Миниатюрачы сүрөтчү Мирза Али өз чыгармасын кандай атаган?

7. «Канжал жана пулпайкар аттуу куштар» миниатюра чыгармасы кайсы китепке иштелген?

Үйгө тапшырма:

Нуска көчүрүлгөн миниатюра элементтерин боёп келүү.

ӨЗБЕК ЭЛДИК ЖОМОКТОРУНУН СЮЖЕТТЕРИ НЕГИЗИНДЕ МИНИАТЮРА УСУЛУНДА ИЛЛЮСТРАЦИЯ ИШТӨӨ

Урматтуу окуучулар, силер жаштайыңардан Өзбек элдик жомокторун угуп, окуп үйрөнгөнсүңөр. Булардан «Зумрад жана Кымбат», «Ур токмок», «Ачыл дастаркон» жана башкалары белгилүү. Жомоктор аркылуу биз жакшы менен жаманды, ак-караны ажыратып алабыз. Жомоктор бизди жакшылыкка, адилеттүүлүккө, жеңишке ишендирет жана багыттайт. Кээ бир жомоктор ата-эне, устат жана чоңдордун сөзүнө кулак салууга, аларды урматтоого үйрөтсө, кээ бир жомоктор дайыма туура сүйлөгөнгө, адилеттүү, мээримдүү болгонго үйрөтөт. Билимдүү, өнөрлүү, эмгек сүйүүчү, иш билерман болууга, маселелерди акыл менен ойлоп, достор менен акылдашып чечүүгө үйрөтө турган жомоктор да бар. Биз Өзбек элдик жомокторунун сюжеттерине миниатюра усулунда иллюстрация иштөө үчүн жомоктун негизинде иштелген миниатюра композицияларын анализ кылышыбыз, байкашыбыз керек болот. Мына бул жомоктун негизинде иштелген миниатюраларга көңүл бөлгүлө. 60-сүрөттөгү Өзбек элдик жомоктору негизинде иштелген композицияларды сүрөтчү Тельман Мухамедов иштеген.

59-сүрөт. Тельман Мухамедов. Өзбек элдик жомоктору.

Биз мурдагы сабактарда миниатюра чыгармалары элементтеринен нуска көчүргөн элек. Мына ушул өздөштүргөн билим жана көнүкмөлөрүбүзгө, сүрөтчүлөр тарабынан жомокторго иштелген чыгармалардан алган таасирлерибизге таянып, Өзбек элдик жомоктору үчүн миниатюра усулунда иллюстрация иштейбиз.

13-практикалык иш

ӨЗБЕК ЭЛДИК ЖОМОКТОРУ ҮЧҮН МИНИАТЮРА УСУЛУНДА ИЛЛЮСТРАЦИЯ ИШТӨӨ

Миниатюра усулунда иллюстрация иштегенибизде төмөндөгү жалпы эрежелерди унутпагыла!

1. Жакындагы нерселер кагаздын төмөн бөлүгүнө, узактагы нерселер кагаздын жогору бөлүгүнө чийилет.

2. Нерсе жана адамдын сүрөтүн тартууда жакындагы жана узактагы өлчөмдөрү өзгөрбөйт.
3. Перспектива эрежесине амал кылынбайт.

60-сүрөт. Иззатилла Нуруллаев. Үлгүлүү иллюстрация.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Жомоктор бизге эмнени үйрөтөт?
2. Өзбек элдик жомокторунун негизинде иштелген композициялар кайсы сүрөтчү тарабынан иштелген?
3. Миниатюра усулунда иллюстрация иштөөнүн кандай жалпы эрежелери бар?

Үйгө тапшырма:

Миниатюра усулунда иштелген иллюстрацияны аяктап келүү.

ЧЫГЫШ КЛАССИКАЛЫК АДАБИЯТЫНЫН СЮЖЕТТЕРИ НЕГИЗИНДЕ МИНИАТЮРА УСУЛУНДА ӨЗ АЛДЫНЧА КОМПОЗИЦИЯ ИШТӨӨ

61-сүрөт. “Искендер тоодогу захид алдында”. Герат, XV кылымдын 90-жылдары. 1495-жылы көчүрүлгөн. Сүрөтчү Камолиддин Бехзод. “Низамий, “Хамса”. 1201-жыл. Британия музейи, Лондон.

Урматтуу окуучулар, силер мурдагы сабакта жомок үчүн миниатюра усулунда композиция түзүүдө миниатюра чыгармалары үлгүлөрүнөн дарак, суу, тоо, таш, жаныбарлар, куштар, адамдар сыяктуу элементтердин нускасын көчүрүш аркылуу топтогон тажрыйбаңарга таяндыңар. Үйрөнгөн ушул элементтерден пайдаланып Өзбек элдик жомокторуна миниатюра усулунда иллюстрациялар иштедиңер. Бүгүнкү сабакта берилген контролдук ишти аткаруу үчүн, мурдагы сабактарда алган билимиңерге таянгыла. Миниатюра чыгармаларындагы элементтер дарак, суу, таш, жаныбарлар, адамдар сүрөтүнөн пайдаланып, Чыгыш классикалык адабиятынын сюжеттери негизинде миниатюра

усулунда композиция түзгүлө. Композиция түзүүдө төмөндөгү эрежелерди сактагыла.

1. Композиция үчүн сюжет тандап алгыла.
2. Композицияны чала сызыктар негизинде чийип алгыла.
3. Сүрөттүн айланасындагы кошумча деталдар менен нерселерди (өсүмдүк, дарак, суу, тоо, жаныбарларды) чийгиле.

4. Иштелген сюжеттүү композицияларды миниатюра чыгармасын боёо эрежелерине негизденип боёгула.

5. Ачык түстөр менен боёп, кочкул түстөгү гелдүү ручканын жардамында сүрөттөрдүн чек араларын чийип чыккыла. Чыгыш классикалык адабияты сюжеттеринин негизинде сүрөтчүлөр тарабынан көптөгөн иллюстрациялар иштелген. Ушул композиция сүрөтчү Камолиддин Бехзод тарабынан иштелип, «Искандар тоодогу захид алдында» деп аталган бул сүрөт Низаминин «Хамса» чыгармасынын сюжети негизинде иштелген.

МИНИАТЮРА ИШТЕШ ҮЧҮН КУТУЛАРДЫ ДАЯРДОО ЖАНА КОМПОЗИЦИЯ ИШТӨӨ

Ардактуу окуучулар, силер мурдагы сабактарда миниатюра иштөө усулдары жана анын өзүнө мүнөздүү тараптарын үйрөндүңөр. Бүгүнкү сабагыбызда лактуу миниатюра искусствосу жана усталары жөнүндө маалымат алып, түрдүү көлөм жана көрүнүштө иш кутуларды даярдоону үйрөнөсүңөр. Өзбек элинин эң назик искусство түрлөрүнүн бири сүрөт салынган лактуу кутучалар айтылышынча, XVI кылымда Бухарада даярдалган. Бул доордогу миниатюра үлгүлөрү бизге чейин жетип келбеген. 1970-жылдарда өзбек сүрөтчүсү Чынгыз Ахмаров жана жаш өнөрчүлөр Ниязалы Халматов, Шомахмуд Мухаммаджанов,, Абдувасит Камбаров, Гайрат Камалов жана башкалар бул искусство түрүн кайта калыбына келтирүүгө бел байлашты. Лактуу миниатюранын кайта калыбына келтирилип өнүгүшүндө эки багытка амал кылынды.

Биринчи багыт – миниатюра мурасына чыгармачылык жандашкан абалда азыркы замандагы чындыкты чагылдыруу.

Экинчи багыт – классикалык миниатюранын көркөм мыйзам-эрежелерине амал кылуудан турат.

Лактуу миниатюра усталары тарабынан иш кутуларга иштелген оймо-чийме кооздуктары жана миниатюраларды байкагыла.

Төмөндөгү иш кутуларына иштелген оймо-чийме кооздуктарды сүрөтчү Шоалим Шомансур иштеген.

62-сүрөт. Ниязалы Халматов. «Фархад жана Ширин». Лактуу миниатюра.

63-сүрөт. «Шахзада Иван» орус эл жомогу негизинде иштелген лактуу миниатюра. Холуй мектеби.

64-сүрөт. Маслова. «Чортон балыктын буйругу менен» орус эл жомогу негизинде иштелген лактуу миниатюра. Федоскино мектеби.

65-сурет. Шоалим Шомансуров чыгармасы.

Сүрөтчү Шоалим Шомансуров тарабынан иш кутуларына иштелген лактуу миниатюралар түсү жана композициясы менен ажыралып турат.

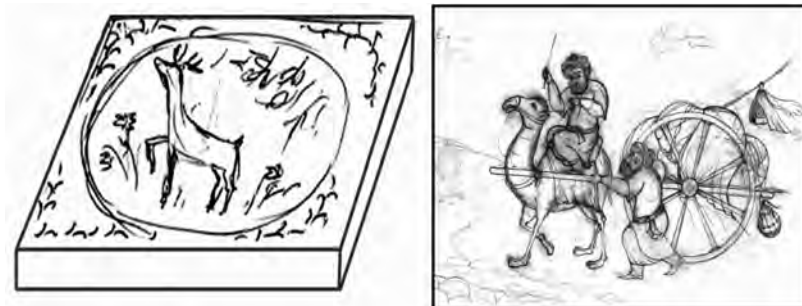
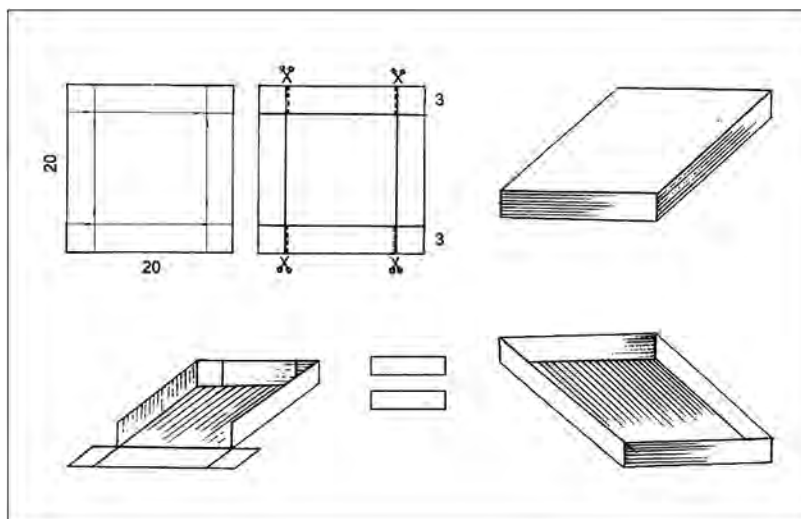

66-сурет. Шоилхам Шоёкубов. «Маскарапоз», 2000-жыл.

15-16- практикалык иш

Иш кутусун даярдоо үчүн жөнөкөй картон кагазы керек болот.

1. 20x20 см квадрат түрүндө картон кыркып алабыз.
2. Картондун бардык тарабынан 3 см сызык чиебиз.
3. 3 см сызыктардын үстүнөн жазбай турган ручка же темир сызгычтын жардамында басып чийип, картондун бурчтары оңой сынышы үчүн кесиктерди пайда кылабыз.
4. Картондун бурчтарын бир тарабынан 3 см өлчөмдө кайчы менен кыркып чыгабыз (сүрөттө пунктир сызыкта көрсөтүлгөн).
5. 3 см картонду сынган бөлүктөрүн жогоруга көтөрүп, кайрып чыгабыз.

6. Бурчтарда пайда болгон квадраттарга желим сүртүп, кутучанын ички тарабына желимдеп коёбуз.

7. Кутучанын капкагы үчүн дагы ушундай өлчөмдө экинчисин даярдайбыз.

8. Кутучанын ачылып-жабылышы үчүн бир тарабын ичинен эки кагаз тасманы желимдейбиз.

9. Кыркуу, желимдөө иштери бүткөндөн кийин, кутучанын капкагына миниатюра композициясын иштөө үчүн ак кагазды желимдейбиз.

Урматтуу окуучулар, биз силер менен биринчи чейректе композиция аталышынын мааниси жөнүндө билип алган элек.

Композицияны жаратууда, албетте, компоновкага, симметрия жана ассимметрия, ритм, стилизация, түс эрежелерине көңүл бөлүү керек. Бет борборун табуу, сүрөттүн эркиндиги, назиктиги, түстөрдүн шайкештигине маани берүү талап кылынат. Композицияны түзүүдө оймо-чийме же сүрөт элементтеринен пайдалануу жолдорун өздөштүрүү жана композицияга наам берүү зарыл болот. Төрт жана көп бурчтук, ошондой эле, айлана түрүнө түрдүү оймо-чийме жана миниатюра композиция эскиздерин даярдоо, иш кутуларына көчүрүп чийүү мүмкүн. Төрт бурчтук формадагы кутунун кооздук эскизин чийүүдө кооздук сыпатында оймо-чийме, жаныбарлар,

67-сүрөт. Шоалим Шомансур.
Оймо-чийме менен кооздолгон
композиция.

68-сүрөт. Музаффар Пулатов.
«Азем» 2001-жыл.

куштар, кандайдыр бир сюжетти чагылдыруучу инсандын сүрөтүнөн пайдаланса болот. Ушул лактуу кутучаларга иштелген композицияларды байкагыла. Оймо-чийме менен кооздолгон композиция сүрөтчү Шоалим Шомансур тарабынан иштелген. «Азем» сүрөтү чийилген композиция сүрөтчү Музаффар Пулатовдун чыгармачылыгына тиешелүү.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Лактуу кутучалар качан жана каерде даярдалган?
2. Лактуу миниатюра искусствосунун кайта калыбына келишине качан жана кимдин жетекчилигинде негиз салынды?
3. Сүрөтчү Шоилхам Шоёкубов тарабынан чийилген кутучага кандай кооздоо берилген?
4. Миниатюра композициялары чийилген оймо-чийме менен кооздолгон кутучалар кайсы сүрөтчү тарабынан иштелген?
5. Композиция жаратууда кандай эрежелерге маани берилет?
6. Иш кутуларын кооздоодо эмнелердин сүрөтүнөн пайдалануу мүмкүн?
7. Оймо-чийме менен кооздолгон композиция кайсы сүрөтчү тарабынан иштелген?
8. «Тойчо» сүрөтү чийилген композиция кайсы сүрөтчүнүн чыгармачылыгына тиешелүү?.

Үйгө тапшырма:

Композиция иштөө үчүн куту даярдап, ишти жыйынтыктап келүү.

III ЧЕЙРЕК

Урматтуу окуучулар, силер бул чейректе сүрөт өнөрүнүн станоктуу живописи жөнүндөгү маалыматтарды, сүрөтчүлөрдүн станоктуу чыгармаларын, өзбек жана дүйнөлүк сүрөт өнөрү искусствосунун усталары тарабынан тарыхый адамдардын образдарын жаратуу жараянында алып барылган изденүүлөр жөнүндө билип аласыңар. Ошондой эле, сюжеттүү картина эскизин чийүүнү, натюрморт композициясы жана эс-тутумдан натюрморт иштешти, көркөм чыгарманын сюжети негизинде композиция түзүүнү, табияттын түрдүү абалындагы көрүнүшүнүн сүрөтүн, графика усулунда эмблема иштегенди үйрөнөсүңөр.

СҮРӨТ ӨНӨРҮНДӨ СТАНОКТУУ ЖИВОПИСЬ. СТАНОКТУУ ЖИВОПИСЬ ЧЫГАРМАЛАРЫН КӨРКӨМ ТҮШҮНҮҮ

Сүрөт өнөрү өз багыты боюнча үч түргө бөлүнөт. Булар: графика, живопись, скульптура сыяктуу түрлөрдөн турат.

Станоктуу чыгармалары сүрөт өнөрүнүн бардык түрүндө бар болуп, алар станоктуу графика, станоктуу скульптура жана станоктуу живопись деп аталат.

Станоктуу графика – өз алдынча характерге ээ, өзүндө түгөл пикир жана жаңы идеяларды илгери сүрүүчү графика чыгармалары. Станоктуу графика чыгармаларында кандайдыр бир мазмун, адамдардын кыймыл-аракети, табият көрүнүшү чагылтылат.

Станоктуу графика чыгармаларынан үлгүлөр

69-сүрөт. Рудольф Яхнин. «Толкун үстүндөгү парус» чыгармасына иллюстрация.

Линогравюра.

70-сүрөт. В. А. Фаворский. «Жүзүм жалбырагын жулуп жаткан элик».

Станоктуу скульптура — инсандын психологиясындагы назик өзгөрүштөрдү, рухий баштан өткөрүүлөрдү, маанайын ачып берүү мүмкүнчүлүгүнө ээ. Мындан тышкары, ал табияттагы жаныбарлардын жашоосу, күчү, характерин көрсөтө алат.

Станоктуу скульптура (айкелчилик) чыгармаларынан бири бюст болуп, ал адамдын тулку боюн чагылтуучу тоголок айкел жана айкелдер тобу (композиция) түрүндө болот.

Станоктуу скульптура чыгармаларынан үлгүлөр

71-сүрөт. Скульптор (айкелчи) станокто бюст иштөөдө.

72-сүрөт. Скульптор Александр Рябичев чыгармачыл изденүүдө.

73-сүрөт. Скульптор Леонид Рябцев. «Бригадир», 1973-жыл.

Станоктуу живопись – сүрөт өнөрүндө жетекчи орунду ээлеп, атайын станок мольберттер жардамында анча чоң болбогон өлчөмдөрдө иштелет. Станоктуу живопись чыгармалары мата, картон, фанер сыяктуу тегиз беттүү материалдарга майлуу жана акварель боёктору менен иштелет. Живопись чыгармалары атайын мольберттерде иштелгендиги үчүн станоктуу живопись делет. Станоктуу чыгармаларда коомдогу маанилүү кубулуштарды чагылтуудан тышкары, адамдын өзүнө мүнөздүү ой-сезимдерин толук туюнтуу мүмкүнчүлүгү бар. Ошондой эле, чыгармаларда табиятта болуп жаткан өзгөрүштөр өзүнүн жаркын туюнтмасын табат. Станоктуу живопись монументалдык жана декоративдүү живописстен айырмаланып, өз алдынча мааниге ээ. Ал башка искусство менен байланышпайт. Музей көргөзмөлөрүндөгү сүрөттөрдүн негизги бөлүгү станоктуу живопись түрүнө тиешелүү. Станоктуу живопись кечирээк калыптанып, анын өнүгүү доору ойгонуу дооруна туура келет. Өзбекстанда живописстин станоктуу түрү XIX кылымдын экинчи жарымынан баштап калыптанды. Бул доордо живопись чыгармаларынын биринчи авторлору XIX кылымдын ортолорунан Орто Азияга келе баштаган чет элдик сүрөтчүлөр болчу. Алар 40

74-сүрөт. Жаш сүрөтчү станоктуу живопись түрүндө натюрморт тартууда.

тан ашык болуп, кээ бирлери Өзбекстанда бүтүндөй калышты, ушул жерде тарбиячы болуп, европача искусство негиздерин жергиликтүү жаштарга үйрөтүштү. Булардын арасында орус сүрөтчүлөрүнөн В.В. Верещагин, Н.Н. Каразин, Д. Кавказский, Р. Зоммер, О. Федченко, скульптор О. Микешин, украиналык сүрөтчү С.С. Светославский, грузиялык сүрөтчү Г. Габашвили жана

75-сурет. Л. Буре. «Регистан».

76-сурет. Б. Хамдакий.
«Автопортрет».

77-сурет. Л. Абдуллаев. « Мулла
Тойчу Ташмухамедов».

башкалар бар эле. Ушул орунда Ўзбекстан станоктуу живописин өнүгүшүнө чоң салым кошкон сүрөтчүлөрдүн аттарын келтирип өтүү орундуу болот. Булардан: Уста Мумин (А.Николаев), А. Сиддикий, Б. Хамдабий, И. Икрамов, П. Беньков, Л. Абдуллаев, Ю. Елизаров, С. Абдуллаев, М. Набиев, К. Башаров, Т. Мухамедов, В. Бурмакин, Б. Бабаев, Т. Куриязов, А. Икрамжанов, Б. Жалалов, А. Мирзаев, З. Фахриддинов, А. Муминов, А. Нуриддинов, А. Казаков, Л. Салимжанова, А. Мирсаатов жана башкалар натыйжалуу чыгармачылык кылышты. Эгемендүүлүк жылдарында улуттук көз карандысыздык идеялары менен сугарылган көптөгөн станоктуу живопись чыгармалары жаратылды. Буларга портрет жанрында жаратылган Амир Темур, Алишер Навай, Захириддин Мухаммад Бабур, Жалолиддин Мангуберди, Камолиддин Бехзод, Надирабегим, Бибиханым, Спитамен, Абдулла Кадирий, Чолпон жана башка ата-бабаларыбыздын портреттерин киргизүү мүмкүн.

78-сүрөт. Н. Кашина.
«Дойрачы кыз».

79-сүрөт. П. Беньков.
«Дутарчы кыз».

Станоктуу живопись чыгармаларын түшүнүү жана талдоо

Николай Карахандын «Алтын күз» чыгармасынын болжолдуу талдоосу: чыгарманын сюжети жөнөкөй, алтын күз чокусунан чыккан убагы. Көгүш тоолор жана көгүлтүр асман фонунда сары түскө оролгон дарактар көзгө ташталат. Алдыңкы планда сокмок жол, каралжын таштар, көгүш чоң таштар, аптапта күйгөн чөптөр, күзгү

сары, алтын сымал, кызыл, ачык кызыл, бутак-шактар анык, даана көрүнүп турат. Арка тарапта – жумшак көгүш туманга оролгон чоң тоо тизмелеринде даракзарлар азыраак көрүнөт. Тоолордун үстүндө Күн нурлары менен чагылтылган ак булуттар көк асманды кооздогон. Күндүн шоолаларынан күздүн кечи башталып жатканын сезиш мүмкүн.

Көрүүчүлөрдүн көңүлү ийри-буйру сокмок жолго каратылат. Жолдун чекелеринде боз түстөгү таштар, алардын тегерегинде саргайган чөптөр, бири сары, башкасы кызыл болгон бадалдар турат. Узактагы сокмок жолдо өзбек кызы, табиятка суктанып турат. Кыз да болмуш сыңары сулуу, табияттын ажыралгыс бөлүгү катары бири-бирин толтуруп турат. Сүрөт чындыкка окшойт жана терең лирикалык чыгарма.

80-сүрөт. Николай Карахан. «Алтын күз».

Сүрөтчү чыгармадагы бардык нерсени өз ара байланыштырып, табиятка болгон сүйүүсүн сүрөт каражаттарынын жардамында ачып берет. Чыгармада өлчөм жана түс перспективасынан орундуу пайдаланылган. Айрыкча, ичкериге кирип кичирейип бара жаткан дарактар, бир аз гана көзгө ташталуучу кыздын сүрөтү кендикти сезүүгө жардам берет. Сүрөттүн өзгөчөлүгү түс гаммасы менен байланышкан абалда ачык маанайды берет. Алтын сымал сары колорит сүрөттүн негизги түсү болсо да, түстөрдүн түзүлүшү ар түрдүү. Сүрөт Орто Азиянын табиятына мүнөздүү көздү камаштыруучу ачык контраст түстөрдөн түзүлгөн. Мисалы, көк тоолор алтын сымал сары дарактарга карама-каршы түс түрүндө коюлган. Сүрөттөгү бардык элементтердин анализи жана пикирди ушундай жыйынтыктоо мүмкүн: табияттагы сулуулук түбөлүктүү, инсан аны толтурат жана булардын бардыгын асыроо керек. Сүрөттө негизги идея, табиятты сүйүү, аны менен кубануу жана сыймыктануу.

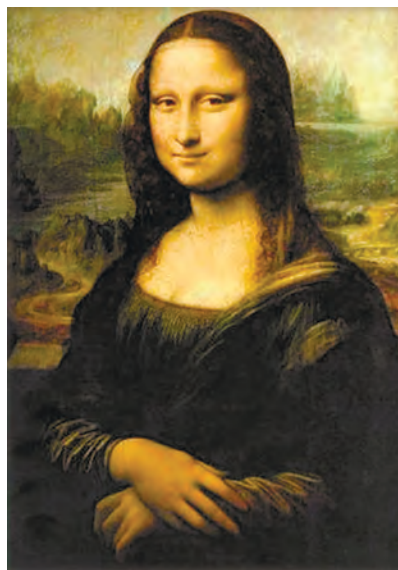
«Алтын күз» чыгармасын көркөм түшүнүү жана талдоо боюнча бышыктоочу суроолор:

1. Сүрөтчү тууралуу кыскача маалымат.
2. Сүрөтчү биздин көңүлүбүздү эмнеге каратат?
3. Биринчи планда эмнелер сүрөттөлгөн? Арткы планда эмнени көрөбүз?
4. Сүрөтчү сүрөттү кандай атаган? Бул теманы кандайча чагылтып берди?
5. Пейзаж акыйкатка окшогонбу?
6. Сүрөттөлгөн нерселердин өз ара катышы кандай?
7. Чыгармада өлчөө жана түс перспективасы чечилгенби?
8. Чыгарманын сүрөттөлүшү ритм жаратканбы?
9. Чыгарма кандай колоритте иштелген?
10. Сүрөтчү чыгармасында коюлган максатка жеттиби?

11. Чыгарманын жетекчи идеясы, сүрөтчүнүн дүйнө карашы, пикирлери менен туюнтулганбы?
12. Сүрөт силерге жактыбы?
13. Пейзаждын кайсы тараптары силерге жакты?
14. Бул чыгарма силерге эмне берди?

Портрет чыгармасын көркөм түшүнүү жана талдоо

Станоктуу живописисте өзүнүн белгилүү чыгармаларын жараткан Ойгонуу доору сүрөтчүлөрүнүн бири Леонардо да Винчи. Ал 1503-1505-жылдарда өзүнүн «Мона Лиза» аттуу портретин жаратты. Бул чыгарманын жаратылганына 500 жылдан ашкан болсо да, чыгармага кызыгуу өчкөн жок, миллиондогон көрүүчүлөр Америка, Япония, Россияда уюштурулган көчмө көргөзмөлөрдө бул чыгарманы көрүш үчүн күнү-түнү кезек күтүп турушат. «Мона Лиза» чыгармасы жөнүндө жүз томдон көбүрөөк китептер жазылгандыгы да чыгарманын атактуу экендигинен дарек берет. Көрүүчүнү чыгарманын таң калтыра турган тарабы, портреттин жүзүндөгү өзгөрүүчүлүгү. Ал кээде муңайынкы, кээде ачык-айрым, кээде жароокерденип көрүнсө, кээде кандайдыр бир жашыруун маанини жүзүндө көрүү мүмкүн. Портреттин арткы планында татаал табият көрүнүшү чагылтылган.

81-сүрөт. Леонардо да Винчи. «Мона Лиза Жаконда»

Портрет чыгармасын көркөм түшүнүү жана талдоо боюнча бышыктоочу суроолор:

1. Портретте ким сүрөттөлгөн?
2. Сүрөтчү көңүлүбүздү кандай нерсеге каратат?
3. Портреттин негизинде кандай идея жатат?
4. Портрет кандай сүрөттөлгөн?
5. Түс портреттин идеясын кандай ачат?
6. Чыгармада түс көлөм жана перспективаны кандай көрсөтөт?
7. Портрет фону кандай, анын ролу эмнеден турат?
8. Сүрөттөлүп жаткан образдын характери (куунак, оор, акылдуу, зейрек, бейгам) кандай?
9. Портрет силерде кандай таасир жана пикирлерди ойготту?

17- практикалык иш

Окуу китепте үлгү үчүн берилген «Мона Лиза» портретинен нуска көчүрүү.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Эмне үчүн станоктуу живопись деп атайбыз?
2. Станоктуу живопись чыгармаларында эмнелер чагылдырылат?
3. Өзбекстанда живопистин станоктуу түрү качандан баштап калыптанды?
4. Өзбекстанда станоктуу живопистин өнүгүшүнө чоң салым кошкон сүрөтчүлөрдөн кимдерди билесиңер?
5. Н. Карахандын «Алтын күз» чыгармасынын алдыңкы планында эмнелерди көрүү мүмкүн?
6. Сүрөтчү чыгармада түс жана өлчөм перспективасынан кандай пайдаланган?
7. Леонардо да Винчи өзүнүн эң сонун «Мона Лиза» аттуу чыгармасын качан жаратты?

8. «Мона Лиза» чыгармасы көрүүчүнү эмнеси менен таң калтырат?

Үйгө тапшырма:

Окуу китептен 17-сабактын мазмунун окуп, үйрөнүп келүү.

СТАНОКТУУ ЖИВОПИСЬ БАГЫТЫНДА ЧЫГАРМАЧЫЛЫК КЫЛГАН ӨЗБЕКСТАН ЖАНА ДҮЙНӨНҮН АТАКТУУ СҮРӨТЧҮЛӨРҮНҮН ӨМҮРҮ ЖАНА ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ИШ – АРАКЕТИ

Өзбекстан эл сүрөтчүсү Урал Тансыкбаев

Станоктуу живопись багытында натыйжалуу чыгармачылык кылган пейзажист сүрөтчүлөрдүн бири, Өзбекстан эл сүрөтчүсү У. Тансыкбаев 1904-жылы Ташкент шаарында туулган. Ал сүрөт өнөрүнөн алгачкы сабакты ийримге катышып, И. Репиндин шакирти Н. Розановдон алды. Сүрөтчү алгачкы чыгармасы «Ташкенбаев портретин» 1927-жылы жаратты. У. Тансыкбаев Россиянын Пенза шаарындагы көркөм педагогика билим журтуна окууга кирип, И. Репиндин шакирттери И. Горюшкин, Сорокопулов жана Н. Петровдордон искусство сырларын үйрөнөт. Жаш сүрөтчү Пенза музейинде сүрөт өнөрү чыгармаларынан нускалар көчүрүп, өз тажрыйбасын ашырат.

У. Тансыкбаевдин өз алдынча чыгармачылыгы Өзбекстанда 1940-жылдан кийин башталды. Ал экинчи дүйнөлүк согушу болгон жерлерге делегация менен барып, өз таасиринин натыйжасы катарында «Азат кылынган жерлерде», «Наалат жолу», «Аба урушу» сыяктуу чыгармаларын жаратты. 1943-жылы ага «Өзбекстанда кызмат көрсөткөн искусство ишмери» наамы берилди. Урал Тансыкбаев согуштан кийинки жылдарда «Шалы түшүмүн жыйып алуу», «Жаз», «Пахтаны сугаруу», «Сүйүктүү өлкөм», «Ысык-Көл кечи», «Тоодо» ж.б. чыгармаларды жаратты.

Сүрөтчүнүн белгилүү чыгармаларынын бири «Өзбекстанда март» деп аталат.

Чыгармада күндүн аптабынан жыргаган майсалар, көк ойдундар, гүлдөгөн дарактар, толуп агып жаткан дарыя, дарыяга баруучу сокмок, дарыянын нары тарабындагы төбөлүктөр жана кыргактын бийик-ылдыйлары, кардуу тоолор, күн нурунда чагылган булуттар инсанга ыракат тартуулайт. Сүрөтчү, ошондой эле, «Тоодо жаз», «Кайраккум ГЭСи таңы», «Ангрен өрөөнү» сыяктуу чыгармаларын жаратты. «Кайраккум ГЭСи таңы» чыгармасы сүрөтчүгө ийгилик алып келди. Чыгармада сүрөттөлгөн нерселер – деңиз, асман, кеңдиктер колоритинин тартуучулугу инсанды өзүнө тартат. Пейзажда чөл, суу, тоо, асман ири жалпылаштырылып сүрөттөлгөн. Республикабыздын тоо боорлорунда жайгашкан сулуу бир кыштактын кечин чагылтуучу жейзаж чыгармасын «Тоо акшамы» деп атады.

Чыгармада чоң көгүш тоолор, эми эле жагылган үйдүн чырактары, үйдүн жанынан агып өткөн тунук сай, ошондой эле, чондордун жана балдардын сүрөттөрү көзгө ташталат. Тоодо кеч кирип, акшам түштү. Байкашыбызча суунун шарылдашы,

82-сүрөт. Урал Тансыкбаев. «Өзбекстанда март».

83-сүрөт. Урал Тансыкбаев. «Менин ырым».

чегирткелердин чыртылдашы, иттердин үндөрү угулгандай туюлат. У. Тансыкбаев 1955-1960-жылдарда «Сырдарыя», «Тоо жолу», «Ангрен – Кокон жолу», «Ангрен дарыясы», «Тоодо», «Хумсан акшамы», «Чарвак курулушунда» жана өзүнүн белгилүү «Күз таңы», «Менин ырым», «Чардарыя суу сактагычында» сыяктуу пейзаж чыгармаларын жаратты.

У. Тансыкбаев чыгармачылыгынын өзүнө мүнөздүү жагы Ата Мекенге болгон сүйүү, Өзбекстандын сулуу жана кайталангыс табиятын пейзаж чыгармаларында обон салуу эле. Өзбекстан эл сүрөтчүсү У. Тансыкбаев бир нече жолу эл аралык көргөзмөлөрдө өз чыгармалары менен катышып, күмүш медалы менен сыйланган. Ал мекенибиздин искусствосун өнүктүрүүдөгү кызматтары үчүн өкмөтүбүздүн бир нече орден жана медалдары менен сыйланган. Сүрөтчүнүн бир катар чыгармалары Москвадагы Третьяков галереясы, Чыгыш элдеринин искусство музейи, Казакстан, Кыргызстан, Тажикстан, Молдова, Латвия, Өзбекстан искусство музейлеринен орун алган.

Ўзбекстан эл сүрөтчүсү Малик Набиев

М. Набиев 1916-жылы Ташкент шаарында туулган. Ал сүрөт өнөрүнөн алгачкы сабакты сүрөтчү Бахрам Хамдамийден алды. 1933-жылы сүрөтчүлүк билим журтуна окууга кирип, 1937-жылы аны бүтүрөт. Кийинчерээк М. Набиев билим журтунда окутуучулук иш–аракетин алып барды. 1962-жылы Низамий атындагы Ташкент Мамлекеттик педагогика институтунун көркөм графика факультетин бүтүрүп, өзүнүн искусство боюнча чыгармачылык иш–аракетин баштады. Ал тарыхый инсандардын портретин жана тарыхый окуяларды сүрөттөп, чыгарма жаратууга кызыкчу. Тарыхый инсандардын портретин жаратуу татаал болушуна карабай, сүрөтчү тынымсыз мээнет, чыгармачылык менен изденүүлөрү себептүү улуу адамдардын образдарынын портреттерин бийик даражада жарата алды. Бабурдун образын жаратуу жараянында бир нече жылдар чыгармачыл изденүүлөрдү алып барды. Ал Бабур жашаган Андижан, Самарканд шаарларында, ошондой эле Афганстан, Индия сыяктуу өлкөлөрдө кызмат сапарында болуп, Бабур тууралуу иштелген миниатюра чыгармаларын терең үйрөндү. Сүрөтчүнүн тынымсыз изденүүлөрү, эмгегинин натыйжасында 1962-жылы Захириддин Мухаммад Бабур портрети жаратылды. Кең жамаатчылык чыгарманы алкыштады. 1973-жылы Берунийнин туулгандыгынын 1000 жылдыгына Берунийнин портретин жаратуу боюнча тандоо өткөзүлдү. Малик Набиев иштеген Беруний портрети тандоодо биринчи орунду алды. Бул портрет жөнүндө ЮНЕСКОнун «Курьер» журналы, чет өлкөлөрүнүн журнал жана газеталары макала басып чыгарышты. М.Набиев чыгармачылыгындагы эң атактуу тарыхый инсандардын портреттеринин бири – 1993-жылы жаратылган «Амир Темура» станоктуу живопись портрети. Сүрөтчү Амир Темурадай улуу инсандын портретин жаратуу үчүн элүү жылдан ашык убакыт сарптады. 1941-жылы Амир Темурадун көрүстөнү ачылып, баш сөөгү алынат. Орус скульптору М. Герасимов Амир Темурадун баш сөөгүнүн

негизинде анын айкелин иштегенге киришет. Ушул доорлордо М. Набиев тарых музейинде Сахыбкырандын баш сөөгүн өз көзү менен көрөт. Сүрөтчү ошол учурдан баштап Амир Темурадун портретин жаратууну өз алдына максат кылып коёт.

М.Набиев чыгармачылык менен изденүү жараянында Индия, Иран,Түркия, Англия, Франция, Испания сыяктуу мамлекеттердин музей жана китепканаларында сакталып жаткан Амир Темур шаксына таандык миниатюра чыгармалары жана адабияттарды кунт коюу менен терең үйрөнүп чыкты. 1993-жылы Амир Темур образын жаратуу боюнча кулактандыруу кылынган тандоодо М. Набиев өзү жараткан Амир Темур портретинин чийки (иштелип бүтпөгөн) варианты менен катышып, тандоодо жеңип чыкты. Тандоонун жыйынтыгы боюнча өткөзүлгөн жыйналышта Өзбекстан Республикасынын Биринчи Президенти И. Каримов катышып,

84-сүрөт. Малик Набиев. «Амир Темур портрети».

85-сүрөт. Малик Набиев. «Бабур портрети».

чыгарма жөнүндө төмөндөгү пикирди билдирди: «Мен өмүрүнүн көп бөлүгүн аскердик жүрүш жана сапарларда, эл-журттун камында өткөн инсандын колдору, бармактары, көөдөнүнүн кандай болушу, жүзү, көздөрү кандай маанини билдириши жөнүндө өз пикир жана сунуштарымды айттым. Ошондон кийин Өзбекстан эл сүрөтчүсү Малик Набиев мына ушул пикирдин негизинде портретти кайра иштеп, бүтүндөй башка образ – бүгүнкү күндө элибизге жакшы тааныш болгон сахыбкырандын классикалык образы пайда болду. Ушул образ кийинчерээк журтубузда Амир Темурабабабызга арнап тургузулган бардык айкелдер үчүн негиз болуп кызмат кылды» (И.Каримов. «Жогору руханият – жеңилбес күч». 2008-ж. 151-152-беттер). Малик Набиев азаттык үчүн күрөштү чагылтуучу «Спитамен козголоңу», «Жызак козголоңу», «Самаркандда кол өнөрчүлөрдүн козголоңу» сыяктуу катар чыгармаларды да жаратты.

Өзбекстан эл сүрөтчүсү Абдулхак Абдуллаев

А. Абдуллаев 1918-жылы Казакстандын Түркстан шаарында туулган. Ал портрет жанрында натыйжалуу чыгармачылык кылып, бүтүн өмүр бою инсандын тышкы келбети жана ички дүйнөсүн үйрөнүүгө, сырларын издеп, чебердик менен сүрөттөөгө умтулуп жашады. Живописчи сүрөтчү Түркстандагы мектеп интернатта сабатын жойду. Анын мектептеги устаты жаш Абдулхакдагы сүрөт тартууга болгон талантын сезип, ага мектептен кийин көркөм техникумга кирип окууну сунуш кылат. 1932-жылы жаш студент өзүнүн «Көлмө боюнда» аттуу алгачкы этюдду жаратты. Бул чыгарма Москвадагы Чыгыш элдеринин мамлекеттик музейи тарабынан сатып алынды. А. Абдуллаев техникумда окуган кезинде «Досумдун портрети», «Иним» деп аталган чыгармаларын жаратып, искусство ааламына жаңы талант кирип келгендигин көрсөттү. 1967-жылда сүрөтчүгө «Уй сааш» чыгармасы үчүн Москвага саякат жолдонмосу берилди. А. Абдуллаев өз эстеликтеринде И. Репиндин Москвадагы Третьяков галереясында сакталып жаткан

портреттери аны таң калтыргандыгын толкунданып жазган.

Сүрөтчү Самарканддагы сүрөтчүлүк техникумун бүтүрүп, 1938-1941-жылдарда Москвадагы сүрөтчүлүк институтунда билим алды. Ал «Аброр Хидоятовдун Отелло ролундагы портрети», «Маннон Уйгур портрети», «Уста Ширин Мурадов портрети», «Айбек портретин» иштеди. «Отелло» спектаклин көргөндөн кийин, сүрөтчү А. Хидоятов образындагы Отеллонун характерлүү келбетин жаратты. Актёрдун келбетинде өзүнө ишенич, эрк, күч, кайрат көрүнүп турат.

Образдын таасирин күчөйтүрүү үчүн сүрөтчү актёрдун тулку-боюн сүрөт тегиздигинин чек араларына таркалган абалда сүрөттөгөн. Чыгармадагы кочкул кызыл, күрөң, ачык-саргыч түстөр Отеллонун рухий абалын ачып берүүгө кызмат кылган. Сүрөтчүнүн 1956–1960-жылдарда Индия, Африка, Индонезияга кылган саякаты ага чыгармачылык көтөрүңкүлүктү берди. 1957-жылы сапар таасирлеринин негизинде «Индира Ганди», 1964-жылы «Инд аялы», «Жайпурда», «Улуттук кийим кийген синх», «Индонезия баш кийиминдеги

86-сүрөт. Абдулхак Абдуллаев.
«Чоң эне жана небере».

87-сүрөт. Абдулхак Абдуллаев.
«Аброр Хидоятовдун Отелло
ролундагы портрети».

автопортретин», 1966-жылы «Француз тили окутуучусу», «Синегалдык жигит» сыяктуу портрет чыгармаларын жаратты.

А. Абдуллаев «Сабир Абдулла», «Чоң эне жана небере», «Малика» сыяктуу портрет чыгармаларын иштегенде жылуу жана кочкул түстөрдөн пайдаланган. 1973-жылы жараткан «Жер перзенти» чыгармасында портрет фонунда пейзаждан пайдаланган. 1970–1980-жылдарда сүрөтчү улуу акын Алишер Наваийнин портретинин бир нече варианттарын чийди.

Сүрөтчүнүн чыгармалары тууралуу көптөгөн пикирлерди айтуу мүмкүн. бирок анын белгилүү портреттери жөнүндө токтолуп өтпөсө болбойт. Булар: Алишер Наваий, Фуркат, Аброр Хидоят, Маннон Уйгур, Назаралы Ниязов, Маматисак ата Ташматов, Айбек, Хамза, Абдулла Каххар, Тураб Тула, Хабибий, Ибрахим Рахим, Чынгыз Ахмаров, Хамид Алимжан, Саид Ахмад, Шайхзада, Иззат Султан, Кары Ниязий, Миртемир, Шухрат, Уста Ширин Мурадов, Сабир Абдулла, Шукрулло, Хамид Гулам, Камил Яшин сыяктуу атактуу илим жана адабият, искусство ишмерлери ж.б. образдары. А. Абдуллаевдин чыгармалары дүйнөнүн авторитеттүү музейлеринен орун алган.

88-сүрөт. Рафаэль Санти. «Сикстин Мадоннасы».

Рафаэль Санти

Ойгонуу доорунун улуу сүрөтчүсү Рафаэль Санти 1483-жылы Италиянын Урбино шаарында туулган. 1520-жылы Римде каза болгон. Ал сүрөтчүлүк билимин устаты атактуу сүрөтчү Перужинодон алды. Рафаэлдин чыгармачылыгынын башкы идеясы адамгерчиликтүүлүк, инсандын сулуулугу жана толук бүтүндүгүн обон салуудан турган. Сүрөтчүнүн алгачкы чыгармалары «Рыцарь уйкусу», «Мариянын никеси» деп аталып, ага даңк келтирди. Рафаэль Сантинин портрет жанрында жараткан мадонна

чыгармаларынан «Мадонна Конестабелс», «Мадонна Грандика», «Багбан Мадонна», «Мадонна Альба», «Мадонна ди Фолино» сыяктуулар көңүлгө татыктуу болду.

Сүрөтчү тарабынан 1515–1519-жылдарда жогорку көркөм деңгээлде иштелген белгилүү чыгарма «Сикстин Мадоннасы». Бул чыгарма уламыштар негизинде тартылган болуп, Германиянын Дрезден галереясында сакталат. Рафаэль бул чыгармасында Биби Мариям бала көтөрүп асмандан ылдыйга түшүп келе жатканы, аны касиеттүү Сикстин жана ыйык Варвара күтүп алганы, Биби Мариям адамзатты сактап калыш үчүн өз уулун курман кылып, эки периште аркылуу адамзатка тартуу кылып жатканы чебердик менен сүрөттөлгөн. Сүрөтчүнүн «Табытка коюу», «Станса дела Сенуатура», «Папа Юлий II», «Кардинал портрети», «Б. Кастильоне», «Лео X кардиналдар менен», ошондой эле, чоң, монументтик живопись чыгармаларынан – «Пикир талашуу», «Афина мектеби», «Парнас», «Акыл, өлчөөч жана күч» сыяктуу сүрөттөрү чоң даңк, аброй алып келди.

Брюллов Карл Павлович

Белгилүү орус сүрөтчүсү К.П. Брюллов 1799-жылы Петербургда туулган. 1852-жылы дүйнөдөн өткөн. Ал Петербург Көркөм академиясында билим алган. Германиянын Дрезден, Мюнхен сүрөт өнөрү галереясында болуп, улуу сүрөтчүлөрдүн чыгармачылыгын үйрөнгөн. 1823–1835-жылдарда Испанияда жашап, Ойгонуу доору сүрөтчүлөрү жана алардын жолун жолдоочуларынын чыгармачылыгы менен таанышты. Италиядагы иш-аракети учурунда «Италия таңы» (1823), «Италияда түш убагы»

89-сүрөт. Карл Брюллов.
«Чабандес аял»

(1827), «Чабандес аял» (1832), «Самойлованын Д. Пачини жана араб балакай менен портрети» (1832-1834), «Крылов портрети» (1839) сыяктуу чыгармалары менен атак-даңкка ээ болду. Сүрөтчүнүн чыгармачылыгында инсан сулуулугу, драматизм, реалисттик салттар негизги орунду ээлейт. Анын «Помпейдин соңку күнү», «М. Ланчи портрети» аттуу чыгармаларында сүрөтчүнүн чыгармачылыгындагы каада-салттарды көрүү мүмкүн. Ал сүрөт искусствосуна романтизм агымын алып кирди.

Шишкин Иван Иванович

Атактуу орус сүрөтчүсү И. Шишкин 1832-жылы Татарстандын Елабуга кыштагында туулган. 1898-жылы Петербургда көз жумган. Ал 1852–1856-жылдарда Москва сүрөтчүлүк, айкелчилик жана архитектуралык окуу жайында алгачкы билимди алды. 1856–1860-жылдарда Көркөм академияда окуган. Сүрөт искусствосунун пейзаж жанрында чыгармачылык кылган сүрөтчү Россия табиятынын кайталангыс сулуулугуна обон салган. Анын 1878–1891-жылдарда жараткан «Токойдогу тегирмен», «Эмензар», «Карагайзар таңы», «Кайыңзар», «Буудайзар», «Жапайы түштүктө», «Кемеге ылайык дарактар токойу», «Кыш» сыяктуу чыгармалары көңүлдү каратат. Шишкиндин чыгармалары Киев, Москва сүрөт искусствосу музейинен жай алган. Ал Академик наамына ээ болгон.

90-сүрөт. Иван Шишкин. «Карагайзар таңы».

91-сүрөт. Иван Шишкин. «Карагайзар».

Репин Илья Ефимович

Атактуу орус сүрөтчүсү И. Репин 1844-жылы Украинанын Харьков облусундагы Чугуев кыштагында туулган. 1938-жылы Петербург жакынындагы Куоккалада дүйнөдөн өткөн. И. Репин 1864–1871-жылдарда Петербург Көркөм академиясында окуган. Россия жана чет мамлекеттер бойлоп кылган саякаты негизинде портрет, турмуштук жана тарыхый жанрларда көптөгөн чыгармаларды жаратты. Чыгармаларында кишилердин оор турмушун, адилетсиздиктерди, орус элинин коомдук турмушундагы карама-каршылыктарды реалисттик түрдө чагылткан. Мындай чыгармаларга 1870–1885-жылдарда жаратылган «Волга бурлактары», Курск губерниясындагы крест жүрүшү», «Күтпөгөн болчу», «Тообадан баш тартуу» сыяктуу чыгармаларын кошууга болот. Сүрөтчүнүн тарыхый окуяларды турмуштагыдай, таасирдүү кылып сүрөттөгөн «Иван Грозный жана анын уулу Иван», «Запорожецтиктер түрк султанына кат жазышууда» аттуу чыгармалары белгилүү. 1885–1891-жылдарда И. Репин В.Стасов, М.Мусоргский, Л.Н.Толстой, И. Павлов сыяктуу

белгилүү искусство ишмерлери, жазуучулар, окумуштуулардын портреттерин жаратып, портрет жанрында үзүрлүү чыгармачылык кылды. Ал көп жылдар Петербург Көркөм академиясында ректор

92-сүрөт. Илья Репин. «Запорожецтиктер түрк султанына кат жазышууда».

93-сүрөт. Илья Репин. «Менделеев портрети».

болуп иштеп, жаш сүрөтчүлөргө билим берген. Анын чыгармалары Москвадагы сүрөт искусствосу музейи жана Третьяков галереясында, Өзбекстан сүрөт искусствосу музейи жана дүйнөнүн көптөгөн музейлеринде сакталууда.

18-практикалык иш

Практикалык сабакта сүрөтчүнүн чыгармаларын көркөм түшүнгүлө.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. У. Тансыкбаев алгачкы сабакты каерден алган?
2. У. Тансыкбаевдин белгилүү чыгармасы кандай аталат?
3. М.Набиев качан жана каерде туулган?
4. М.Набиевдин эң белгилүү тарыхый портрет чыгармасы кандай аталат?
5. А. Абдуллаевдин алгачкы чыгармасы кандай аталган?

6. К. Брюллов каерде туулган?
7. И. Шишкин кайсы жанрда чыгармачылык кылган?
8. И. Репин өз чыгармаларында кандай окуяларды чагылдырган?

Үйгө тапшырма:

18-сабак темасын окуу, маек дептерине Өзбекстан жана дүйнөлүк сүрөтчүлөрүнүн үчтөн белгилүү чыгармаларын жана сүрөтчүлөрдүн аты-жөнүн жазып коюу.

НАТЮРМОРТ КОМПОЗИЦИЯСЫ

Натюрморт – французча «жансыз табият» деген маанини билдирет.

Анда гүлдөр, мөмөлөр, жашылча-жемиштер үй-орозгер буюмдары, куш жана кичине айбан чучелосу жана башкалар сүрөттөлөт. Натюрморт XVII кылымдын баштарында Голландияда пайда болгон. Натюрморт композициясы башка жанрлар сыяктуу бир мазмунду, максатты туюнтат. Натюрморт композициясы дегенде, теманын негизинде чийүү үчүн столдун бетине буюм, нерселердин ойлонуп жайгаштырылышы айтылат. Композиция искусствонун абдан көп түр жана жанрларында бар болуп, ал сүрөтчүнүн идеясын тандаган сюжеттер аркылуу туюнтуп берет. Натюрморт композициясын түзүүдө кичине нерселерди алдыга, ири буюм же нерселер аркага коюлушу туура болот. Натюрмортко фон тандоодо ачык түстөгү буюм же нерселер үчүн ток фон, кочкул түстүү натюрмортко ачык фон сунуш кылынат. Натюрморттогу буюм же нерселердин фазалык абалын жана мата коюлган столдун бетин көрсөтүп сүрөттөө үчүн, композицияны горизонт сызыгынан ылдыйраакка коюу керек.

Теманын негизинде натюрморт композициясы түзүлгөндөн кийин, ал жакшылап байкалат жана болжол менен 7x4 см кичине өлчөмдө натюрморттун бүтө элек сүрөтү чийип көрүлөт. Аны кагазга жайгаштыруу эң маанилүү милдеттердин бири эсептелет. Кагазда биринчи план столдун бети жана натюрморттун жалпы өлчөмү – эни, бийиктиги кагазда белгиленет. Кийинки баскычта

андагы нерселердин өзүнчө өлчөмү белгилеп алынат. Натюрморт чийүүнүн кийинки баскычында симметриялык нерселер үчүн симметрия сызыгын, нерселердин формасын фазада жайгашуусу жана перспектив кыскарышын көрсөтүүгө көңүл бурулат. Жардамчы сызыктар негизинде жайгаштырып, куруп, алынган натюрморттун ашыкча сызыктары өчүрүп ташталат. Ал калем менен анык кылып сызып коюлат. Андагы буюм жана нерселердин жарык – көлөкөсү,

Баскычтуу үлгүлүү натюрморт.

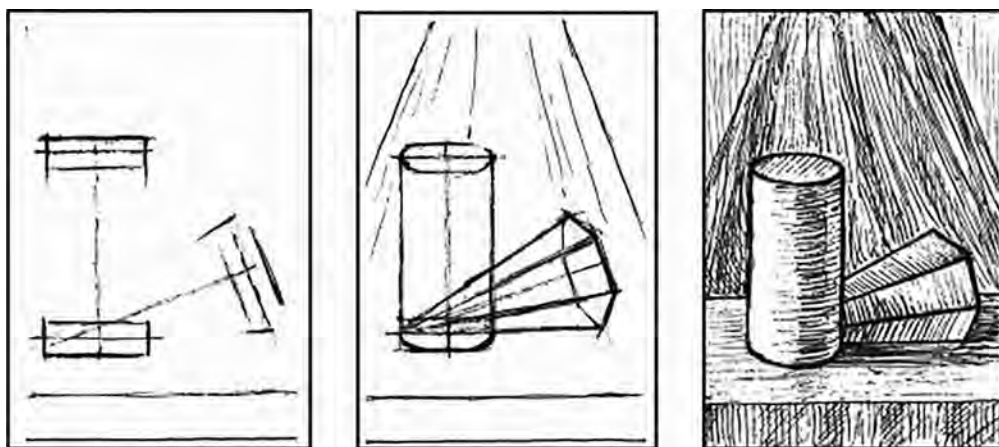
рефлекси, түшүүчү көлөкөсү, жарым көлөкөсү графикада же түстө сүрөттөлүп, алардын көлөмү көрсөтүлөт. Натюрморт негизине окшошу үчүн, сызылып жаткан сүрөттүн негизи менен түсү, формасы, жарык – көлөкөсүн тез-тез салыштырып туруу керек.

94-сүрөт. Кудратилла Мирахмедов. «Фарфор чайнектүү жана улуттук вазалуу натюрморттор.

19- практикалык иш

Цилиндр жана пирамидадан түзүлгөн натюрморт эскизин иштөө

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Натюрморт аталышы кандай маанини билдирет?
2. Натюрморт качан жана каерде пайда болгон?
3. Натюрморт композициясы кандай түзүлөт?
4. Натюрморттогу көлөм кандай көрсөтүлөт?
5. «Фарфор чайнектүү жана улуттук вазалуу натюрморттор» ким тарабынан иштелген?

Үйгө тапшырма:

«Окуу куралдары» темасында үч окуу куралынан турган натюрморт композициясын түзүп келүү.

«ЖАЗГЫ ИШТЕР» ТЕМАСЫНА СЮЖЕТТҮҮ КАРТИНА ЭСКИЗИН ИШТӨӨ 3-КОНТРОЛДУК ИШ

Контролдук ишти аткаруу үчүн сюжеттүү картина жаратуу темасы боюнча алган билимиңерди жана «Жазгы иштер» темасына иштеген сюжеттүү композиция эскиздериңерди эстегиле. Талааларда, мааледе, короолорубузда жаздын келишинде амалга ашырылуучу иштер негизинде эскиздерди иштегиле. Эскиздерде эмгек жараяны, образдар аракетин чагылдыргыла. Сюжеттүү картина композициясын түзүүдө кыска убакыттын ичинде аткарылуучу иштелип бүтпөгөн чала сүрөттөрдү сызуу эрежелерине сүйөнгөн абалда сүрөттөгүлө.

ЖИВОПИСТЕ СЮЖЕТТҮҮ КАРТИНА ЭСКИЗИН ИШТӨӨ

Урматтуу окуучулар, силер мурунку сабактарда станоктуу живопись жана искусствонун бул түрүндө жараткан Өзбекстан жана дүйнөнүн белгилүү сүрөтчүлөрүнүн жашоосу жана чыгармачылыгы менен тааныштыңар. Алардын чыгармаларын көркөм түшүнүп, талдадыңар. Чыгармалар кайсы жанрларда иштелгенине карабай, алардын бардыгында сүрөтчүнүн идеясы, ой-пикири, максаты жана

95-сүрөт. Леонардо да Винчи.
«Сырдуу түн».

дүйнө карашы туюнтулушун билип алдыңар. Сүрөтчү образдар, окуялар, нерселер, түстөр жардамында өз идеясын чагылтып бере алышын үйрөндүңөр. Сюжет (французча – буюм, нерсе, аракет) деген маанини билдирет. Сүрөт өнөрүндө – сүрөттөлгөн буюм же окуя түшүнүлөт. Сюжеттүү картинада

– турмуштук окуялар, сюжеттер, аракеттер сүрөттөлөт. Сүрөт өнөрүнүн портрет, натюрморт, пейзаж жана башка жанрлардагы чыгармалардан сюжеттүү картинанын мазмунун, идеясын окууга болот. Сюжеттүү картиналар бир нече түрлөргө бөлүнөт.

1. Тарыхый мазмунда жаратылган картиналардын сюжетинде тарыхый окуя жана кубулуштар чагылдырылат.

2. Турмуштук тейлөө мазмунда жаратылган картиналардын сюжетинде күндөлүк жашоо, турмуш, эмгек чагылдырылат.

3. Мифологиялык мазмунда жаратылган картиналардын сюжетинде легендалык образ жана окуялар чагылдырылат.

Төмөндө сүрөтчүнүн чыгармаларын байкагыла. Чыгарманын сюжети кайсы жанрда, кандай мазмунда жаратылгандыгын билип алгыла.

Ойгонуу доорунун кайталангыс сүрөтчүсү Леонардо да Винчинин эң белгилүү чыгармаларынан бири «Сырдуу түн» деп аталат. Чыгармада Иса пайгамбардын ибадатканада болгон окуяны өз шакирттери менен талкуулашы сүрөттөлгөн. 1495–1497-жылдарда жаратылган тарыхый мазмундагы чыгармада тарыхый окуялар чагылдырылган.

Күндөлүк жашоону чагылдырган «Ондоочулар» чыгармасын сүрөтчү З. Фахриддинов жараткан.

Легендалык образ жана окуяларды чагылткан «Икардын кулашы» деп аталган чыгарманы сүрөтчү Владимир Гобозов иштеген.

96-сүрөт. З. Фахридинов.
«Оңдоочуар».

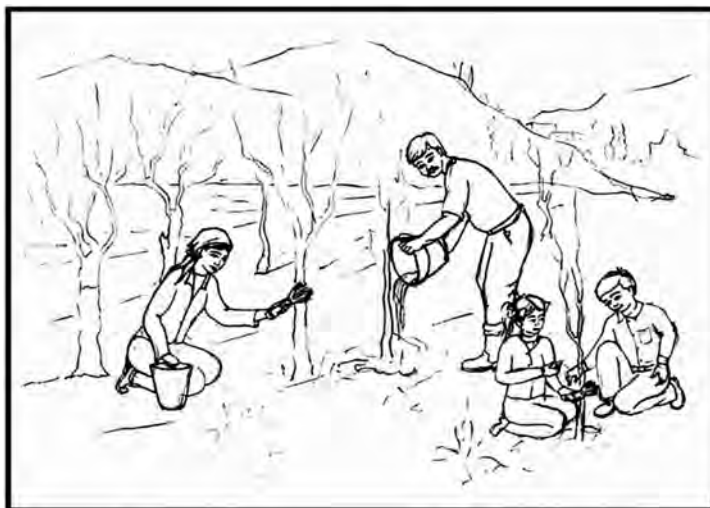

97-сүрөт. Владимир Гобозов.
«Икардын кулашы».

21-22-практикалык иш

Адабий чыгарманын сюжети негизинде композиция иштөө

Өзүнөр окуган адабий чыгарманын темасын тандагыла. Адабий чыгармадагы окуялар, аракеттер, сюжеттерди туюнтуучу иштелип бүтпөгөн эскиз варианттарын чийгиле. Иштелип бүтпөгөн эскиз варианттарын чийүү көнүгүүсү канча көп аткарылса, сюжеттүү композицияны табууда жакшы натыйжа берет. Иштеген эскиз варианттарыңардын арасынан ылайык болгонун тандап, байытып, жалпылаштырып сюжеттүү картина композициясын сүрөттөгүлө.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Сюжет дегенде эмнени түшүнөсүңөр?
2. Сюжеттүү картинада эмнелер сүрөттөлөт?
3. Мифологиялык чыгарма эмнелерди туюнтат?
4. Тарыхый мазмундагы чыгармада эмнелерди көрөсүңөр?
5. Сүрөтчү 3. Фахриддиновдун чыгармасы кайсы мазмунда жаратылган?

Үйгө тапшырма:

Адабий чыгарманын сюжети негизинде тартылган композицияны боёп, жөнөкөй кара калемде сюжеттүү картинанын башка вариантын иштеп келүү.

АДАБИЙ ЧЫГАРМАНЫН СЮЖЕТИ НЕГИЗИНДЕ ӨЗ АЛДЫНЧА КОМПОЗИЦИЯ ИШТӨӨ

Сюжет жана сюжеттүү картина тууралуу алган билимиңердин негизинде 3-контролдук ишин аткаргыла. Мында төмөндөгү эрежелерге көңүл бөлгүлө.

1. Өзүңөр билген адабий чыгарма, жомок, аңгеме, дастанды тандагыла.

2. Жомок же аңгемедеги окуяларды жакшылап эстеп, эсиңерде кайталап алгыла.

3. Жомок же аңгемедеги окуя-аракеттерди, образдарды эстеп, көз алдыңарга келтиргиле.

4. Жомок же аңгемедеги образдар менен байланыштуу кандай укмуштар, окуялар болду?

5. Мына ушул окуялар, аракеттерди, образдарды эсиңерден кагазга көчүрүп, эскиз варианттарын сүрөттөгүлө.

6. Эскиз варианттарын иштөөдө тез аткарылуучу иштелип бүтпөгөн чиймелерден пайдалангыла.

7. Эң жакшы чыккан эскизди башка эскиздер менен байланыштырып, жалпылаштырып сюжеттүү картина композициясын иштегиле.

СҮРӨТ ӨНӨРҮНДӨ ПЕЙЗАЖ ЖАНРЫ

Пейзаж жанры – (французча «paysage») табият сүрөтү, көрүнүшү деген маанини билдирет. Пейзаж жанрында тоолор, токойлор, талаалар, канал, көл, дарыялар, көчө жана үйлөр сүрөттөлөт.

У. Тансыкбаевдин тоо пейзаждары, И. Левитан жана И. Шишкиндин токой, И. Айвазовский жана Р. Кенттин деңиз пейзаждары ар кандай инсанды таң калтырып өзүнө каратат. Пейзаж сүрөт өнөрүнүн лирикалык жанрларынын бири. Сүрөтчүлөр бул жанр аркылуу табиятка, Мекенге болгон сүйүү сезимин сүрөттөшөт. Табият пейзаждарын сүрөттөө VII кылымда Кытай сүрөтчүлүк искусствосунда пайда болгон.

Пейзаж жанры өз алдынча жанр сыпатында Европа искусствосунда XVII кылымдан баштап өнүктү. Бул жанр Голландия сүрөт өнөрү искусствосунда кеңири таркалды.

XVII кылымга чейин табият пейзажы көрүнүштөрү портрет чыгармалары үчүн фон сыпатында кызмат кылган. XIX кылымдан баштап пейзаждын жаңы шаар, бак сыяктуу түрлөрү өнүгө баштады. Адамдын табиятка болгон эмоционалдык мамилеси, психологиялык мазмун, пейзажда өз туюнтулушун таба баштады. Пейзаж чыгармаларында жалаң эле табият көрүнүшү сүрөттөлүп калбастан, анда маалым идея алдыга сүрүлөт.

Сүрөтчү пейзаж чыгармасын жаратуудан мурда өз картинасында алдыга сүрмөкчү болгон идеясын анык элестетип алат. Ал жаратыла турган чыгармасы үчүн табияттан кээ бир нерселерди, мисалы, дарак сөңгөгү, өркүнү, шак-бутактар, үй, көчө, транспорт каражаттары жана башкаларды өзүнө карап сүрөтүн тартат.

98-сүрөт. Урал Тансыкбаев.
«Сүйүктүү өлкөм».

99-сүрөт. А. Муминов.
«Бадам гүлдөгөндө».

Пейзаж тартканда планды туура сүрөттөй билүү, эң жакындагы нерселер биринчи план, алысыраактагы нерселер экинчи план экендигин, нерселер алысташканда өлчөмүнүн кичирейишин көңүлдө тутуу маанилүү мааниге ээ. Аба перспективасынын эрежеси боюнча, сүрөтчү алыстагы нерселердин түсү жакындагы нерселердин түсүнө караганда ачыгыраак жана бозомук көрүнүшүн өз сүрөтүндө көрсөтө алышы керек. Сүрөтчү табияттын түрдүү абалдарын өз чыгармаларында чагылдырат.

100-сүрөт. И. Айвазовский.
«Тогузунчу толкун».

101-сүрөт. И. Левитан. «Март».

24-25-практикалык иш Эркин темада пейзаж иштөө

Табияттын түрдүү абалдарын байкагансыңар. Жаз жана күзүндө жамгырдан мурда катуу шамал болуп, чаң көтөрүлүшү, чагылган чагылып, күн күркүрөшү, күчтүү же күчсүз жамгыр жаашы, дагы бир заматта аба ачылып күндүн жаркырап тийишин, күн желесинин пайда болушун көргөнсүңөр.

Табияттын кайсы абалын чиймекчи экениңерди анык белгилеп алгыла.

эскиз варианты

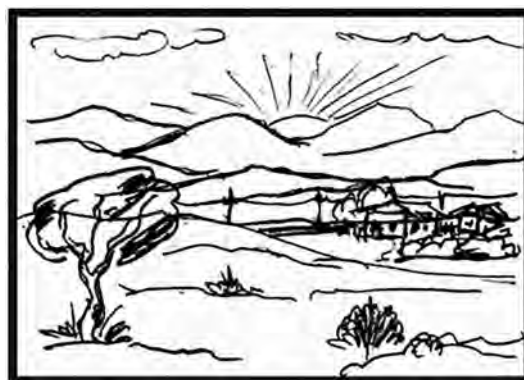
үлгүлүү чыгарма

I эскиз варианты

II үлгүлүү чыгарма

III эскиз варианты

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Пейзаж термини кандай маанини билдирет?
2. Табият пейзаждарын сүрөттөө качан жана каерде пайда болгон?
3. Кайсы кылымдан баштап пейзаждын шаар, бак сыяктуу түрлөрү өнүктү?
4. Пейзажда алдыңкы, арткы пландардын мааниси барбы?
5. «Сүйүктүү өлкөм» деп аталган пейзаж чыгармасын кайсы сүрөтчү иштеген?

Үйгө тапшырма:

Эркин темадагы пейзаж же жамгырлуу күн темасына эскиз вариантын иштеп келүү.

ГРАФИКАЛЫК ИШ (МЕКТЕПТИН, КЛАССТЫН ЭМБЛЕМАСЫН ИШТӨӨ)

Эмблема – грек тилинен алынып, кандайдыр бир идеяны шарттуу түрдө сүрөттөө маанисин билдирет. Мисалы, вазага оролгон жылан сүрөтү медицинанын, китеп – билим жана руханияттын, жер шары – эл аралык масштабдын, кептер – тынчтыктын белгиси сыпатында колдонулат. Мектеп эмблемасын сүрөттөгөндө мазмун жана идея төмөндөгү багыттарды өз ичине камтып алышы мүмкүн:

1. Мектеп билим берүү жайы болгондуктан, китеп сүрөтү болушу керек.
2. Мектеп нур таратуучу жай болгондуктан күндүн сүрөтүнөн пайдаланууга болот.
3. Эмблемада мектептин саны жана облус, шаар, райондун аты жазылат.
4. Мектеп кандайдыр бир илимге же искусствого тереңдетилген болсо, илим же искусство белгиси сүрөттөлөт.
5. Мектепте биринчи же акыркы коңгуроо чалынышын көңүлгө алып, коңгуроо сүрөтүнөн да пайдаланууга болот.

6. Эмблема түрдүү геометриялык фигуралардын ичине сүрөттөлүшү мүмкүн.

7. Эмблемада китеп сүрөтүнүн көрүнүшүн жогорудан көрүнгөн абалда сүрөттөп жайгаштыруу мүмкүн.

Үлгүлүү эмблемалардын сүрөттөрү.

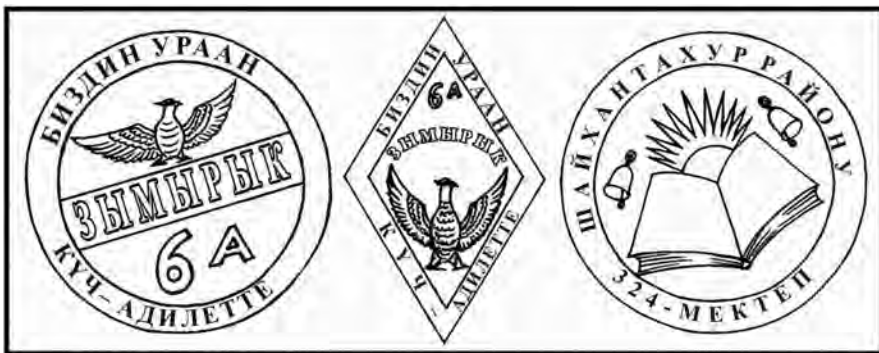
Эмблемалардын эскиз варианттарын карап, өз мектебиндин эмблемасын сүрөттөгүлө. Жазууларды жайгаштырууда симметрия сызыгынан пайдалангыла. Мектеп сөзүн эмблеманын ортосуна жайгаштыруу үчүн ортодон тик симметрия сызыгы чийилет. Мектеп сөзү 6 тамгадан турат. Демек, симметрия сызыгынын сол жагына үч, оң жагына үч тамга жайгаштырылат.

26-практикалык иш

Класстын эмблемасын сүрөттөгөндө мазмун жана идея төмөнкүдөй багыттарды өз ичине камтып алышы мүмкүн:

1. Эмблемада класс санын жазуу.
2. Эмблемада класс тобунун атын жазуу жана ошого шайкеш сүрөттү сүрөттөө.
3. Эмблемада класс ураанын жазуу.
4. Эмблема түрдүү геометриялык фигуралардын ичине иштелиши мүмкүн.

Эмблемалардын эскиз варианттарын байкагыла. Силерге макул болгон фигуранын ичине өз классыңардын эмблемасын иштегиле.

Эмблемалардын эскиз варианттары.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Эмблема кандай маанини билдирет?
2. Медицина эмблемасы кандай сүрөттөлгөн?
3. Жер шарынын сүрөтү эмнени билдирет?
4. Мектеп эмблемасы үчүн эмнелердин сүрөтүнөн пайдалануу мүмкүн?

Үйгө тапшырма:

Класс эмблемасынын башка вариантын иштеп келүү.

IV ЧЕЙРЕК

Кымбасуттуу окуучулар, силер бул чейректе негизги сүрөт искусствосунун портрет жанры жөнүндө теориялык жана практикалык маалыматтарыңарды байытасыңар. Сүрөтчүлөрдүн портрет чыгармалары менен таанышып, аларды талдоону үйрөнөсүңөр. Өзбек жана дүйнөлүк сүрөт искусство чеберлери тарабынан иштелген тарыхый, мифологиялык, сюжеттүү портреттерди көрүп, өзүңөр да бул багыт боюнча улуу ата-бабаларыбыздын, легендалык каармандардын портреттерин иштейсиңер.

Ошондой эле, портрет тартуунун эң негизги эрежелерин үйрөнүп аласыңар. Иштелген сүрөттөрүңөрдү көргөзмөгө кандай даярдап, кооздоо керектигин билип аласыңар.

СҮРӨТ ӨНӨРҮНДӨ ТАРИХЫЙ ЖЕ МИФОЛОГИЯЛЫК ТЕМАЛАРДА ИШТЕЛГЕН ПОРТРЕТТЕРДИ КӨРКӨМ ТҮШҮНҮҮ

Портрет – французча «portrait» сөзүнөн алынып, инсан же адамдардын келбетин сүрөттөө деген маанини билдирет. Портрет жанрында инсандын сырткы келбети, анын ички дүйнөсү менен бирге сүрөттөлөт. Сүрөтчү портретти тартууда, анын биринчи максаты, сүрөттөлүүчүнү сүрөттө так өзүнө окшотуп тартууга умтулат жана аны дал өзүнө окшоштуруп тартуу менен гана чектелип калбай, сүрөттөлүүчүнүн маанилүү өзгөчөлүгү жана белгилерин, жеке мүнөзүн, ошол доорду жалпылаштырып образ жаратууну көздөйт.

Портрет бир нече түрлөргө бөлүнөт:

1. Индивидуалдык (жеке) портрет (бир образ сүрөттөлөт).
2. Жуптукта иштелген портрет (эки образ сүрөттөлөт).
3. Топтук сүрөттөлгөн портрет (бир топ образдар сүрөттөлөт).
4. Салтанаттуу, расмий, падышалык портрет (эң көрктүү кийимде сүрөттөлөт).
5. Психологиялык портрет (күлкү, кайгы, жылмаюу, муңаюу, ыйлоо, коркуу абалы чагылдырылат).
6. Автопортрет (сүрөтчү күзгүгө карап өзүн сүрөттөйт).
7. Тарыхый портрет (тарыхый инсандар образдары сүрөттөлөт).
8. Мифологиялык портрет (легендалык образдар сүрөттөлөт).

Тарыхый инсандардын образдарын жаратууда сүрөтчүдөн абдан чоң изденүү, эмгек талап кылынат. Тарыхый инсандар жөнүндө маалыматтар — фотолор, сүрөттөр, кол жазмаларды топтоо, терең үйрөнүү, эскиз варианттарын иштөөлөр ушулардын катарына кирет. Биз мурунку чейректерде Амир Темурабабабыздын келбетин жаратууда сүрөтчү М. Набиевдин алып барган изденүүлөрү жөнүндө окуп үйрөнгөн элек. Бул тарыхый портрет жаратуунун абдан татаалдыгына мисал боло алат.

102-сүрөт. М. Музаххиб.
Алишер Наваий портрети.

103-сүрөт. В. Кайдалов.
«Алишер Наваий» портрети.

Мифологиялык портреттерди жаратууда сүрөтчүдөн тема боюнча дастан, уламыш, легендага айланган образ жөнүндө маалымат топтоо, аларды терең үйрөнүү, окуу жана легендалык образ эскиздерин жасап, изденүү талап кылынат. Улуу бабабыз Алишер Наваий портрети үчүн тандоо жарыяланганда, В. Кайдалов тарабынан 1947-жылы жаратылган «Алишер Наваий» тарыхый портрети көңүл бурууга ылайык болду.

Сүрөтчү көп жылдар бою изденүүлөрдү алып барып, чыгармачылык күлкү-шаңга толо, ар тараптуу жетишкен акын, мамлекеттик ишмердин образын жаратты. Портреттеги терезе алдына коюлган гүл, акындын чыгармачылыгынын гүлдөгөн доорун билдирип турат.

XV кылымда Камолиддин Бехзод, М. Музаххиб тарабынан миниатюра усулунда, XX кылымда В. Кайдалов, К. Башаров жана башка сүрөтчүлөр тарабынан графика жана живопись усулунда жаратылган Алишер Наваий образын, Өзбекстан эл сүрөтчүсү Абдулхак Абдуллаев да он жылдык изденүүлөрүнүн натыйжасында өзүнө мүнөздүү түрдө улуу акындын образын жарата алды.

104-сүрөт. Абдулхак Абдуллаев.
«Алишер Наваий» портрети.

105-сүрөт. Алишер Алыкулов.
«Алишер Наваий» портрети.

Портрет чыгармалары талдоого таандык билимдер өзүнө ылайык тизимде үйрөнүлөт. Билимдер булагы болсо чыгарманын өзүндө топтолгон. Чыгармадагы маанилүү жактар көрүп чыгылып, алардын негизинде сүрөтчү ойлоп жалпылаштырылган көркөм образ белгиленет.

Сүрөтчү чыгармаларын түшүнүү жана аны талдай билүү, чыгарма жөнүндө идеяны түшүнүп алып, бир бүтүн түшүнүккө ээ болууга жардам берет. Темага тийиштүү репродукция жана слайддарды көрүү, байкоо, талдоо, байкагандан кийин жазма же оозеки түрдө кайталоо көнүгүүлөрүн аткаруу үйрөнүүчүдө чыгармаларды түшүнүү жана талдай алуу тажрыйбасын өнүктүрөт.

Картинаны түшүнүү тизими чыгарма менен алгачкы таанышууну өз ичине алат. Портрет чыгармасын түшүнүү үч баскычта жүзөгө ашырылат.

Биринчи баскычта – сүрөттүн жалпы мааниси менен таанышуу, образ жана образдарды сезүү, композиция борборун, деталдарды, мейкиндиктеги жайгашуусун аныктоо сыяктуу функцияларды өз ичине алат.

Экинчи баскычта – чыгарма дагы бир ирет жакшылап үйрөнүлөт. Талдоо маалыматтары жалпылаштырылат. Чыгарманын тили, образдуу түзүлүшү, идеялык мазмуну үйрөнүлөт. Мында сүрөтчүнүн пикири, идеясы, талдоочунун пикирине айлана баштайт.

Үчүнчү баскычта – чыгарманы толук жана ар тараптуу түшүнүү менен бааланат. Чыгарма кеңири талдалып, түшүнүүчү идеялык, ахлактык, эстетикалык таасир кылуучу факторго айланат. Портрет үйрөнүлгөндөн кийин, андан адамдардын турмушу, адеп-ахлактык адаттары, коомдук мамилелери, заманга тиешелүү башка нерселер айкындалганын көрүү мүмкүн.

Портрет чыгармаларын талдоо кылганда төмөндөгү суроолордон пайдалануу сунуш кылынат:

1. Портретте ким сүрөттөлгөн?

2. Портрет негизинде кандай идея жатат?

3. Портрет кандай көрүнүштө сүрөттөлгөн: адаттагыдайбы же салтанаттуубу?

Ушул сыяктуу жалпы суроолор берилгенден кийин чыгарманын идеясы, сүрөтчүнүн пикирин көрсөтүүчү сүрөт жана туюнтуучу каражаттарга токтолуп өтүлөт.

Композиция – негизги образ жана анын айлана-чөйрөдөгү нерсе - лердин жайгашуусу, сүрөттөгү предметтер, алардын орду жана мааниси, деталдар, алардын милдети.

Сызык – сүрөттөлүүчү нерселердин формасы, көлөмү, жайгашуусу, кулк-мүнөзүн ачуудагы мааниси.

Перспектива – негизги фигуранын композициялык абалында анын мааниси.

Колорит кандай?

Түстүн жалпы гаммасы, портреттин идеясын кандай ачат?

Түстөрдүн сапаттары, бир түстүн башка түскө өтүшү кандай?

Түстөр бир-бири менен гармониялык гаммага кошулабы?

Түс өлчөм жана перспективаны кандай көрсөтүүдө?

106-сүрөт. Т.Сагдуллаев.

107-сүрөт. В.

108-сүрөт. Т. Куриязов.

«Навай жана Бехзод». Кайдалов. «Алпамыш».

«Мангуберди».

Баш, колдор, кийим кандай түстөрдө көрсөтүлгөн?

Сүрөттүн фону кандай, анын мааниси эмнеден турат?

Фактура – сүрөтчү мазогу, автографы, нерселердин көрүнүшү кандай?

Сүрөтчү портретти ага ылайык индивидуалдык психологиялык характери менен жарата алганбы?

Портреттеги образдын жашын, функциясын, адамдарга байланышын аныктагыла.

Образдын характери (көңүлдүү, салмактуу, акылдуу, зейрек, бейгам).

Сүрөтчү образдагы кайсы өзгөчөлүктү көрсөткөн?

Образдын кызыгуусу, руханий турмушу, автобиографиясы кандай?

Портретти түшүнүү учурунда силерде кандай сезим жана пикирлерди пайда кылат?

Төмөндөгү портрет чыгармасын талдоодо суроолордон пайдаланып, сунуш кылынган тарыхый жана мифологиялык портреттерден бир-бирден талдап, жан дептериңерге жазып койгула.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Портрет сөзүнүн мааниси эмне?
2. Тарыхый инсандардын портретин жаратууда сүрөтчүдөн кандай эмгек талап кылынат?
3. Сүрөтчү В. Кайдалов тарабынан иштелген «Навай» портрети качан жаратылган?
4. XV жана XX кылымдарда «Алишер Навай» образын жараткан сүрөтчүлөрдү айтып бергиле.
5. Портрет чыгармасын түшүнүү нече баскычта жүзөгө ашырылат?
6. «Алпамыш» мифологиялык портретин кайсы сүрөтчү иштеген?
7. А. Абдуллаев «Алишер Навай» портретин жаратуу үчүн канча жыл изденген?

Үйгө тапшырма:

Жан дептерге тарыхый жана мифологиялык темаларда иштелген чыгарма фотолорду таап, желимдөө. 27-сабак темасын окуу.

ТАРЫХЫЙ ПОРТРЕТТИ ИШТӨӨ

Кымбаттуу окуучулар, силер мурунку сабакта портрет, алардын түрлөрү, таыхый жана мифологиялык портрет иштөөдө сүрөтчүлөр кандай изденгендигин билип алдынар. Бүгүнкү тарыхый портрет

109-сүрөт. Малик Набиев.
«Абу Райхан Беруний»
портрети.

110-сүрөт. Рейх. «Камоллидин
Бехзод өз устаканасында».

иштөө сабагында тарыхый образдардын бири –1455-жылы Гератта туулган, XV кылым Чыгыш миниатюра искусствосунун ири өкүлү миниатюраларчы сүрөтчү Камоллидин Бехзод портретин өзүнө карап байкашыңар мүмкүн. Тарыхый портрет чийүүдө окуу китебинен пайдаланасыңар.

Портретти иштөөдөн мурда тарыхый портреттин баскычтуу үлгүлүү сүрөтүндө көрсөтүлгөн чийүү баскычтарын көңүл коюу менен үйрөнгүлө. Чийүүнүн удаалаштыгын байкап үйрөнгөнүнөрдөн кийин, ушул эрежелер негизинде тарыхый портретти иштегиле.

1. Аракеттеги абал боюнча жардамчы түз сызыгын өткөзгүлө.

2. Тўз сызыкка баштын өлчөмүн 5 барабар кылып жайгаштыргыла.
3. Экинчи баштын өлчөмүнүн ортосунан моюн, желке жана кол үчүн жардамчы сызык чийгиле.
4. Баш бөлүгүн, баш кийимин, дене чек арасын, кол жоондугун, колдогу китепти чала түрдө жеңил сызыктар менен чийип алгыла.
5. Портрет иштөөнүн эрежелери негизинде баштын формасын 3 бөлүккө бөлүп, көз, каш, мурун, эрин жана башка дене мүчөлөрүн чийип жайгаштыргыла. Колдогу кагаз, китеп, кийим сыяктуу буюмдардын чек арасын анык кылып чийгиле жана арка фондогу кошумча толтуруучу нерселерди чийгиле. Сүрөт даяр болгондон кийин ага түс тандагыла.

28-практикалык иш

Тарыхый портретти сүрөтүнө карап нуска көчүрүү

Портреттин баскычтуу үлгүлүү сүрөтү.

Тарыхый портретти көңүл коюп карагыла. Портреттин жүз түзүлүш катышын туура чийүүдө, адамдын жүзүн чийүү эрежелерине негизделген жардамчы сызыктардан пайдалангыла.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Камолиддин Бехзод качан туулган?
2. Тарыхый портретти чийүүдө биринчи жана экинчи баскычта кандай иш аткарылат?
3. Көз, каш, мурун, эринди жайгаштыруу үчүн баштын формасы канча бөлүккө бөлүнөт?
4. Чала түрдөгү жеңил сызыктар менен чийүү канчанчы баскычта жүзөгө ашырылат?

Үйгө тапшырма:

Жөнөкөй кара калем менен окуу китептеги тарыхый портреттердин бирин өзүнө карап чийип келүү.

МИФОЛОГИЯЛЫК ТЕМАДАГЫ ПОРТРЕТТИ ИШТӨӨ

4-КОНТРОЛДУК ИШ

Мифологиялык (легендалык) жанр – элдик оозеки чыгармачылык негизинде сүрөт өнөрү чыгармаларын чагылдырат. Мисалы, дөө, ажыдаар, суу периси, кар канышасы сыяктуулар ушулар катарына кирет.

111-сүрөт. Шомахмуд Мухаммаджанов. «Уруш» лактуу миниатюра.

112-сүрөт. В. М. Васнецов. «Үч баатыр».

113-сүрөт. Валентин
Луговский. «Легендалык дөө».

114-сүрөт. Анатолий
Бобров. «Семург».

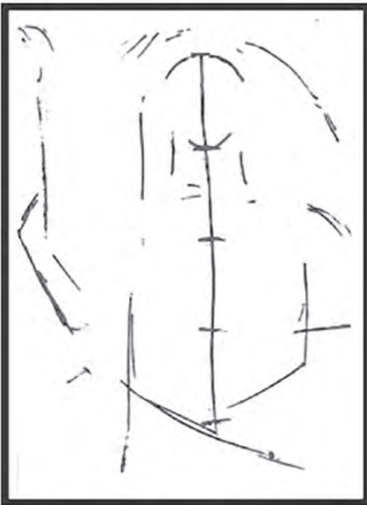
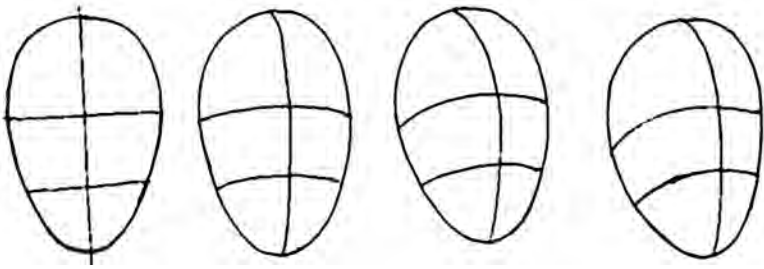
Мифологиялык темаларда жаратылган чыгармалар негизинен живопись жана скульптурада (айкелчилик) колдонулат.

«Алпамыш», «Гөруулу» сыяктуу дастандарда, ошондой эле, Аловуддиндин сыйкырдуу чырагы, Семург, Бунёд менен Паризат сыяктуу чыгарма каармандары легендалык мифологиялык образдар болуп эсептелинет. Сүрөтчүлөр тарабынан иштелген мифологиялык портреттерди байкагыла.

29-практикалык иш

Сүрөтчү В. Кайдалов тарабынан иштелген «Алпамыш» мифологиялык портретти өзүнө карап иштөө

В. Кайдаловдун иштеген мифологиялык портретин байкагыла. Портрет чийүү эрежелерин сактап, портретти өзүнө карап сызгыла. Адамдын баш бөлүгүн сызууда, бир аз жан тарапка бурулган жүзүн чийүү үчүн төмөнкү чийүү схемаларынын кайсы бири ылайык келүүсүн үйрөнгүлө.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Мифологиялык жанрда эмнелер сүрөттөлөт?
2. «Легендалык дөө» деп аталган чыгарманы кайсы сүрөтчү иштеген?
3. Сүрөтчү Анатолий Бобров иштеген мифологиялык чыгарма кандай аталат?
4. В. Кайдаловдун мифологиялык чыгармасы кандай аталат?

Үйгө тапшырма:

«Алпамыш» мифологиялык портретин тартып, жыйынтыктап келүү.

Тарыхый темада портрет иштөө

Кымбаттуу окучулар, силер тарыхый портреттердин сүрөтчү тарабынан кандай татаал эмгек, изденүү натыйжасында жаратылышы жөнүндө мурунку сабактардан маалыматтарга ээ болгонсунар. Сүрөтчү индивидуалдык портрети тартууда, сүрөттү түп нускага окшоштуруу үчүн бардык каражатты (көз-каштын жайгашуусу, мурун, эрин, кулак, жарык-көлөкө, кулк-мүнөзү) сүрөттөлүүчүнүн өзүнө карап жүз түзүлүшүн алат. Портрети сүрөттөлүүчүгө карап бир нече эскиз варианттарын сызат. Сүрөтчү тарыхый портрет жаратуу үчүн тарыхый образ жөнүндө булактарды кол жазма адабияттардан, ал жөнүндө иштелген сүрөт жана фотолордон издейт. Ушул маалыматтар негизинде эскиз варианттарын иштейт. 116-сүрөттөгү «Султан Али Мирзо» тарыхый портрети сүрөтчү Малик Набиев тарабынан чебердик менен иштелген. 117-сүрөттөгү «Улукбек Мирзо» тарыхый портрети болсо сүрөтчү А. Икрамжанов кыл калемине тиешелүү. 118-сүрөттөгү «Пушкин» тарыхый портрети сүрөтчү Орест Кипренский тарабынан иштелип, анын чебердигине жогору баа бересиң. Бүгүнкү сабакта силер тарыхый портрети Өзбекстан жана дүйнө сүрөтчүлөрү тарабынан окуу китепте берилген тарыхый образдар сүрөтүнө карап иштейсиңер. Тарыхый

115-сурат. М. Набиев.
«Султан Али Мирзо».

116-сурат. А. Икрам-
жанов. «Улукбек Мирзо».

117-сурат.
О Кипренский.
«А.С. Пушкин».

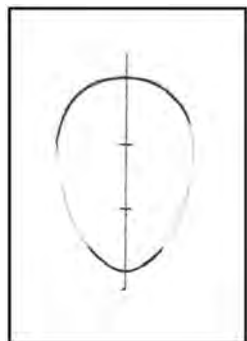
образдарды байкагыла. Алардын ичинен бирөөсүн тандап, портрет иштөө эрежелери негизинде өзүнө карап сызгыла.

Портрет иштөө эрежелери

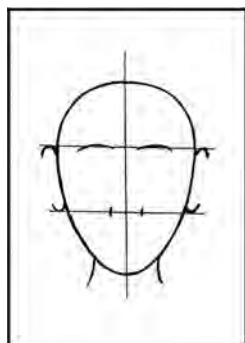
1. Симметрия түз сызыгын сүрөт дептеринерге чийгиле.
2. Кагаздын борборунан жогорураак жайга симметрия сызыгынын үстүнө жумуртка формасын чийгиле
3. Жумуртка формасын тең үч бөлүккө бөлгүлө.
4. Биринчи сызыкка каш жана кулактын жогорку бөлүгүн, экинчи сызыкка мурун жана кулактын астыңкы бөлүгүн жайгаштыргыла.
5. Каштын астына көз үчүн жардамчы сызык чийгиле, көз энинин өлчөмүн беттин эnine караганда 5 эсе кылып жайгаштыргыла.
6. Мурун менен чеке арасындагы аралык борбордон бир аз жогоруга эрин орто сызыгын чийгиле
7. Симметрия сызыгына коюлган экинчи баш өлчөмүнүн горизонталь сызыгын бойлоп ортосунда желке жайгашат.
8. Каш, көз, кулак, мурун, эрин сыяктуу мүчөлөрдү чийгиле. Чийүү учурунда тартылып жаткан портретти окуу китептеги тарыхый портретке салыштырып тургула.

30 – 31-практикалык иш

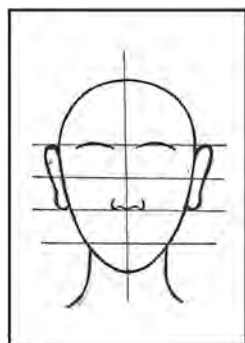
Сүрөттү жеңил сызыктар менен ачык түстө чийгиле

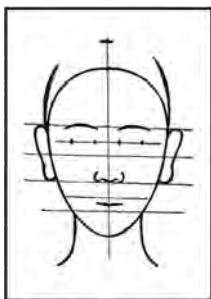
Симметрия сызыгын ачык түстө чийгиле, сызыктын жогору жагына чоң жана ылдыйкы бөлүгүнө кичине жаа сызгыла. Чоң жаадан кичине жаага чейин болгон аралыкты тең үч бөлүккө бөлүп, чекит менен белгилегиле.

Эки жааны бириктирип, жумуртка формасын пайда кылгыла. Форманы жардамчы сызык менен тең үч бөлүккө бөлгүлө. Моюн бөлүгүн чийгиле. Кулактын жогорку жана ылдыйкы бөлүгүн биринчи жана экинчи жардамчы сызыктын ичине белгилөө: кулактын ылдыйкы бөлүгүнүн жардамында сызыктын ортосунда мурун үчүн чекиттер белгиленет.

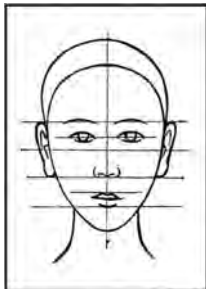

Биринчи сызыкта каш жана кулактын жогорку бөлүгү, экинчи сызыкта мурун жана кулактын ылдыйкы бөлүгү чийилет. Каш менен мурунга чейин жана мурундан оозго чейин болгон аралыкты тең экиге бөлүүчү жардамчы сызык чийгиле.

Баштын жогорку чек ара сызыгын каш менен мурун аралыгынын жарым өлчөмүндө белгилеп, чекит койгула.

Каш менен мурун аралыгы өлчөмүнүн тең жарымын дагы тең экиге бөлүп, көздү чийүү үчүн жардамчы сызык чийгиле жана көздүн сүрөтү үчүн чекит белгилегиле. Дал ушундай мурун менен ооз аралыгы өлчөмүнүн тең жарымын дагы тең экиге бөлүп, эрин үчүн жардамчы сызыкча чийгиле.

Белгиленген чекиттерге көздү жана эринди чийип жайгаштыргыла. Баштын жогорку бөлүгүнүн чек ара сызыгын бириктирип койгула.

Соңку баскычта чиймекчи болгон тарыхый портреттин сүрөтүнө карап, каш, көз, мурун, эрин, баш кийим же чач, сакал сыяктуу бөлүктөрүн көчүрүп чийип, соңку схемага жайгаштыргыла.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Сүрөтчү индивидуалдык портретти чийүүдө бардык булакты каерден алат?
2. Тарыхый портрет чийүү үчүн сүрөтчү зарыл булакты каерден издейт?
3. «Султан Али Мирзо» тарыхый портретин кайсы сүрөтчү иштеген?

Үйгө тапшырма:

Окуу китептен чийген тарыхый портретти аяктап келгиле.

ЭС-ТУТУМДАН ТЕМАЛУУ НАТЮРМОРТ ИШТӨӨ

Урматтуу окуучулар, силер мурунку сабакта натюрморт жана натюрморт композициясын түзүүдө эмнелерге көңүл бурууну билип алдыңар. Ошондой эле, сүрөтчүлөр тарабынан иштелген натюрморт композицияларын талдоону үйрөндүңөр. Бүгүнкү сабагыбыз эс-тутумдан темалуу натюрморт иштөө болуп, силер берилген темалардын бирине натюрморт композициясын эс-тутумуңардан түзүшүңөр керек болот.

Үлгүлүү темалар менен таанышып чыккыла.

Темалардын ичинен бирөөсүн тандап, теманын негизинде эс-тутумдан эскиздерди чийгиле. Эскиздерди жалпылаштырып, эс-тутумдан темалуу натюрморт түзгүлө. Натюрмортту эс-тутумдан түзүп жатканыңарда үйрөнгөн билимиңерге таянгыла:

- буюмдарды чийүүдө симметрия сызыгынан пайдалануу;
- сүрөттөлүп жаткан буюм жана нерселердин фазалык абалын көрсөтүү үчүн аларды горизонт сызыгынан ылдыйраакка чийүү;
- чоң буюм жана нерселерди аркараакка, кичине нерселерди болсо алдыда сүрөттөө;
- кочкул түстөгү буюм жана нерселерди ачык фондо, ачык түстөгү нерселерди болсо кочкул фондо сүрөттөө;
- натюрморттогу биринчи план столдун бетин көрсөтүү;
- натюрмортту 3-4 буюм же нерседен түзүү;
- натюрморттогу буюмдардын көлөмүн көрсөтүү үчүн жарык-көлөкөдөн пайдалануу.

Үлгүлүү темалар:

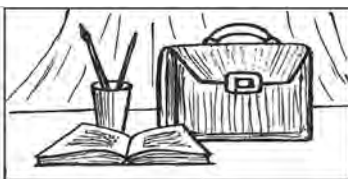
1. Мөмө жана жашылча-жемиштерден түзүлгөн натюрморт.
2. Окуу куралдарынан түзүлгөн натюрморт.
3. Спорт шаймандарынан түзүлгөн натюрморт.
4. Ашкана буюмдарынан түзүлгөн натюрморт.
5. Вазадагы гүлдесте натюрморт.
6. Геометриялык фигуралардан түзүлгөн натюрморт.
7. Улуттук идиш-аяктардан түзүлгөн натюрморт.

32-практикалык иш

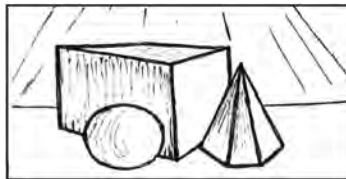
Эс-тутумдан темалуу натюрморт иштөө

болжолдуу эскиз варианты

болжолдуу эскиз варианты

болжолдуу эскиз варианты

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Буюмдардын фазалык абалын көрсөтүү үчүн эмне кылуу керек?
2. Натюрморт түзгөндө чоң жана кичине буюмдар кандай жайгаштырылат?
3. Натюрморттогу буюмдардын фону кандай тандалат?
4. Натюрморттогу буюмдардын көлөмү кандай көрсөтүлөт?

Үйгө тапшырма:

Эс-тутумдан башка темада натюрморт композициясын жөнөкөй кара калемде чийип келүү.

МИФОЛОГИЯЛЫК ТЕМАДА СЮЖЕТТҮҮ КАРТИНА ИШТӨӨ

Урматтуу окуучулар, силер мурдагы чейректе адабий чыгарманын сюжети негизинде, жазгы иштер темасы боюнча сюжеттүү композициялардын эскиздерин иштегенсизер. 4-контролдук ишинен алдыңкы сабакта болсо тарыхый темада сюжеттүү картина композициясын жаратууну үйрөндүңөр. Бүгүнкү сабакта силер легендалык темада сюжеттүү картина композициясын түзүүнү үйрөнүп аласыңар. Мифологиялык темада иштелген сюжеттүү картиналарда дөө, ажыдаар, суу перилери, кар канышасы сыяктуулар сүрөттөлөт. Ошондой эле, элдик оозеки чыгармачылыгы негизинде жаратылган дастандардагы Алпамыш, Гөруулу сыяктуу образдардын сүрөтү жаратылат.

Сүрөтчүлөр тарабынан иштелген мифологиялык темалардагы чыгармаларды байкагыла. Чыгармалардагы легендалык окуя жана образдардан сүрөтчү түзгөн композицияны талдагыла. Сүрөтчүнүн идеясы жана пикирин үйрөнгүлө.

33-практикалык иш

Өзүңөр билген легендалык чыгарманын темасын тандагыла.

Теманын негизинде легендалуу образ жана окуя чагылдырылган

118-сүрөт. Павел Воронкин. Надиранын ырлар китебине иллюстрациялар.

сюжеттердин иштелип бүтпөгөн чиймелерин иштегиле. Мисал үчүн, Семург, Бунёд жана Паризат легендасы үчүн сюжет тандашыбыз мүмкүн. Сюжетте легендалык образдардын иш-аракетин чагылдырабыз. Бунёд менен дөөнүн урушу тарта турган картинабыз үчүн бир сюжет боло алат.

Кайталоо үчүн суроолор:

1. Мифологиялык чыгармаларда эмнелер сүрөттөлөт?
2. Өзбек элдик жомогуна мифологиялык темадагы графикалык чыгарманы кайсы сүрөтчү иштеген?

Үйгө тапшырма:

Мифологиялык темада иштелген сюжеттүү картинаны жыйынтыктап келүү.

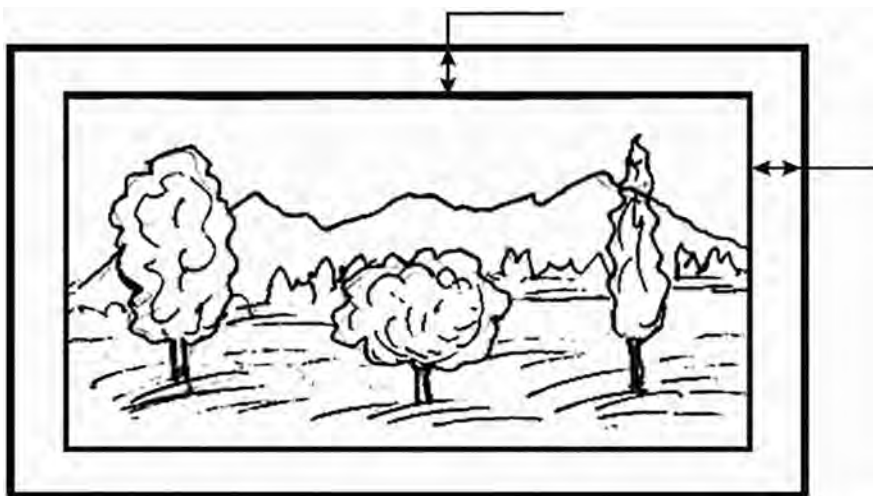
МЕНИН ӨНӨРҮМ ТЕНДЕШТЕРИМДИН КӨЗ КАРАШТАРЫНДА (ЖЫЙЫНТЫКТООЧУ САБАК)

Окуучулардын сүрөт өнөрү предметине болгон кызыгууларын ашырууда, алардын чыгармачылык иштерин кеңейтүүдө, окуучулар алган билим, көнүкмө, тажрыйбаларын бышыктоодо жыйынтыктоочу сабак жараянында уюштурулуучу көргөзмөлөрдүн мааниси чоң.

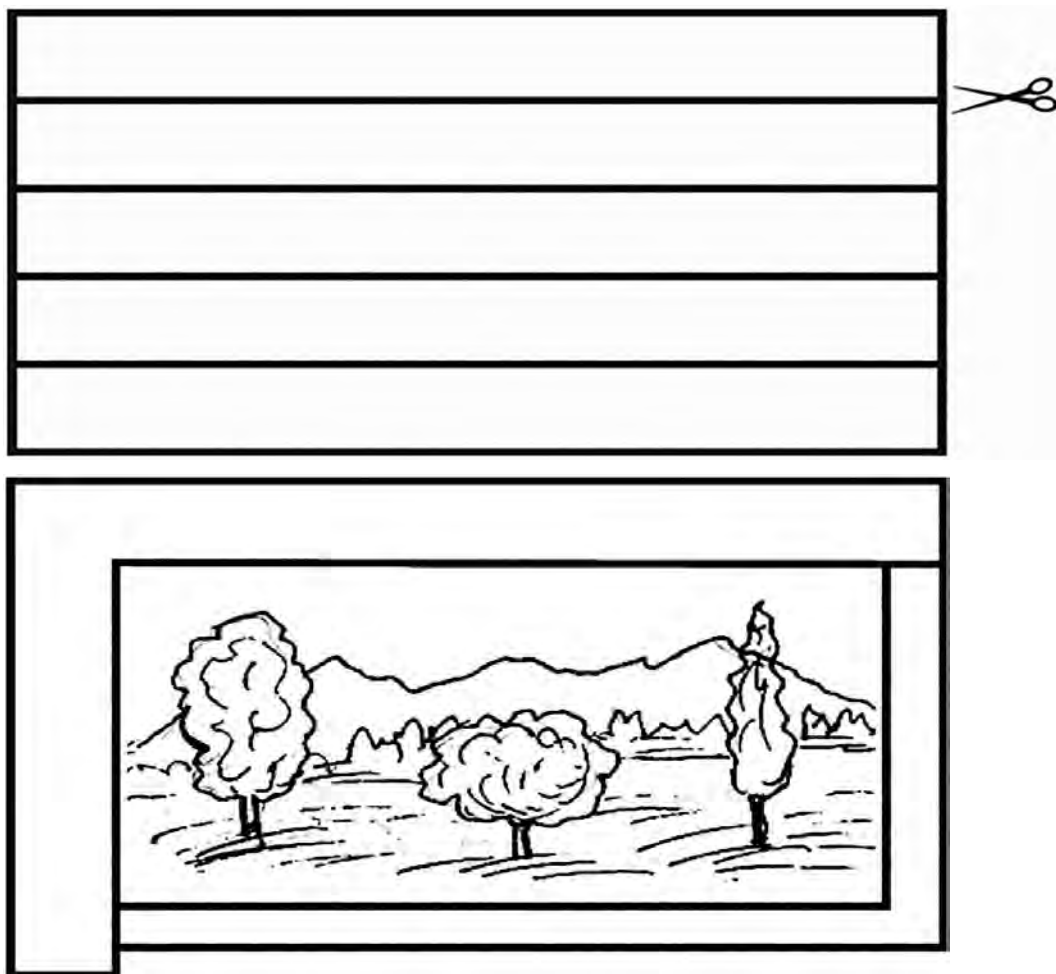
Окуучулардын иштеринен көргөзмө уюштуруунун бир нече түрлөрү бар:

1. Окуучулардын сабак жараянында аткарган эң жакшы иштери боюнча жалпы тандап алынган сүрөттөрдүн көргөзмөсү;
2. Мектептеги сүрөт өнөрү ийримине катышуучу бир нече таланттуу окуучулардын иштеринен уюштурулган сүрөттөрдүн көргөзмөсү;
3. Мектеп масштабында сүрөт өнөрүнөн тема боюнча тандоо жарыяланып, тандоого жыйылган үлгүлүү сүрөттөрдөн түзүлгөн көргөзмөлөр.

Окуучулардын иштеринен түзүлгөн көргөзмөлөрдү түрдүүчө стенд түрүндө же стендсиз дубалга жайгаштыруу мүмкүн. Окуучулар

тарабынан иштелген сүрөттөр А-4 өлчөмүндө чийилген болсо, стенд түрүндө жайгаштыруу максатка ылайык. Эгерде мектептеги таланттуу окуучулар тарабынан иштелген сүрөт А-2 өлчөмүндө чийилген болсо, чоң өлчөмдөгү сүрөттү жыгачтан, картондон даярдалган рамкага (багетка) орнотуп, дубалдын өзүнө илип коюлат. Окуучулардын жыл бою аткарган иштерин көргөзмөгө даярдоо үчүн, алгач сүрөт дептердеги ар бир иш көрүп чыгылат. Кагазга жакшы жайгаштырылган, боёлгон иштер тандап, ажыратылат. Сүрөттүн каптал жактарына эни 1 см болгон жээк чийип алынат. Иргеп

ажыратылган иштердин ар биринин төрт чекесине эни 2 см болгон ак кагаздан жээк желимденет.

Жээги желимденген сүрөттүн көлөмү чоңураак көрүнөт, ошондой эле, эстетикалык жактан сүрөттү кооз көрсөтөт.

Стенд сүрөттөрдү жайгаштырууда сүрөттүн түстөрүнө көңүл бурулат. Ачык түстө иштелген сүрөт көргөзмө стендинин жогорку бөлүгүнө, кочкул түс гаммасында иштелген сүрөттөр стенддин ылдыйкы бөлүгүнө жайгаштырылат. Ар бир чийилген сүрөттүн ылдыйкы оң бурчуна сүрөттүн темасы жана окуучунун аты-жөнү жазып коюлат.

Мугалим жазуу тактасына стенддин иштелип бүтпөгөн эскизин чиет. Баш сөзүн жазып окуучулар даярдаган иштерди жыйып, скотч менен жазуу тактасында стенддин эскизин пайда кылат.

Окуучулар көргөзмө стендин көрүшүп, өз тендештеринин чыгармачылыгы менен таанышышат. Алынган таасирлери болсо окуучуларды жаңы чыгармачылык изденүүлөргө багыттайт.

Урматтуу окуучулар, силер 6-класста сүрөт өнөрүнөн искусство таануу негиздерин, натурага карап сүрөттөө, композициялык иш-аракети багыттары боюнча абдан көп темаларды үйрөнүп, өздөштүрүп алдыңар. Чейректердин негизги темаларынан болгон I чейректе «Орто кылымдар искусствосу», II чейректе «Чыгыш миниатюра искусствосу», III чейректе «Станоктуу живопись», IV чейректе «Сүрөт өнөрүндө сюжеттүү картиналар» тууралуу искусство сырлары менен тааныштыңар. Көргөзмөгө алынган иштеринерден 6-класс тапшырмаларын канчалык өздөштүрүп алганыңарды түшүнүү мүмкүн. Силер 7-класста азыркы күнгө чейин алган билимиңерди дагы да байытып, I чейректе «Искусстводогу агым жана багыттар», II чейректе «Прикладдуу кооздоо жана дизайн искусствосу», III чейректе «Архитектура искусствосу», IV чейректе «Китеп искусствосу» сыяктуу негизги темалар боюнча жаңы билим жана тажрыйбаларды ээлейсинер.

МАЗМУНУ

Киришүү.....	3
--------------	---

I ЧЕЙРЕК

Орто кылымдар искусствосунда усул жана багыттар	5
Кытай жана Япония сүрөтчүлөрүнүн технологиялык усулу. Ным кагазга композиция (пейзаж, дарактын бутагы, гүл жана башка) иштөө.....	13
Кыймыл–аракеттеги адамдын, спортчунун тулку-боюн графика жана айкелчилик усулунда сүрөттөө.....	19
Окутуучу жана тарбиячылар күнүнө арналган куттуктоо откырткасын иштөө	22
Живопись же калем сүрөттө 2-3 фигуралуу темадагы композиция иштөө.....	26
Айкелчиликте лирика жана драматизм, 2-3 фигуралуу темадагы композиция иштөө (спорт, искусство)	29
Майда пластика айкелчилиги	32

II ЧЕЙРЕК

Чыгыш миниатюра искусствосу	35
Чыгыш миниатюра искусствосу чыгармалары үлгүлөрүнүн элементтеринен нуска көчүрүү.....	46
Өзбек элдик жомокторунун сюжеттери негизинде миниатюра усулунда иллюстрация иштөө	51
Чыгыш классикалык адабиятынын сюжеттери негизинде	

миниатюра усулунда өз алдынча композиция иштөө	54
Миниатюра иштеш үчүн кутуларды даярдоо жана композиция иштөө.....	55

III ЧЕЙРЕК

Сүрөт өнөрүндө станоктуу живопись. Станоктуу живопись чыгармаларын көркөм түшүнүү	61
---	----

Станоктуу живопись багытында чыгармачылык кылган Өзбекстан жана дүйнөнүн атактуу сүрөтчүлөрүнүн өмүрү жана чыгармачылык иш-аракети	71
--	----

Натюрморт композициясы	83
------------------------------	----

Живописке сюжеттүү картина эскизин иштөө	86
--	----

Адабий чыгарманын сюжети негизинде өз алдынча композиция иштөө.....	90
---	----

Сүрөт өнөрүндө пейзаж жанры	90
-----------------------------------	----

Графикалык иш (мектептин, класстын эмблемасын иштөө)	94
---	----

IV ЧЕЙРЕК

Сүрөт өнөрүндө тарыхый же мифологиялык темаларда иштелген портреттерди көркөм түшүнүү	97
---	----

Тарыхый портрет иштөө	103
-----------------------------	-----

Мифологиялык темада портрет иштөө	105
---	-----

Тарыхый темада портрет иштөө	108
------------------------------------	-----

Эс-тутумдан темалуу натюрморт иштөө	112
---	-----

Мифологиялык темада сюжеттүү картина иштөө	113
--	-----

Менин өнөрүм теңдештеримдин көз караштарында (жыйынтыктоочу сабак).....	115
---	-----

K. Miraxmedov, B. Karimov, I. Nurullaev

TASVIRIY SAN'AT

(Qirg'z tilida)

6-sinf uchun darslik

Которгон *Р. Жуманазарова*

Редактору *С. Назаров*

Көркөм редактору *Ш.Мирфаязов*

Техникалық редактору *И.Корягина*

Компьютерде даярдаган *У. Валижанова*

Басма лицензиясы АИ №290. 04.11.2016

2017- жылы 00-августта басууга уруксат этилди. Форматы 70x90 1/16.

Кегли 12,3 шпондуу. Гарнитурасы “Таймс Нью Роман”.

Офсеттик ыкмада басылды. Кагазы офсеттик. Шарттуу б.т.

Басма т. Тиражи Заказ №

Өзбекстан Басма сөз жана кабар агенттигинин

Гафур Гулам атындагы басма-полиграфиялык чыгармачылык
үйүндө басылды. 100128. Ташкент ш., Лабзак к., 86.

Телефондор: (371) 241-25-24, 241-48-62- 241-83-29

Факс: (371) 241-82-69

www.gglit.uz info@gglit.uz